

PAKISTAN

ET KULTURSJOKK

Human Rights Service

16.juni 2004

FORORD

Denne landrapporten fra Pakistan er utarbeidet av HRS 2003/2004 i forbindelse med prosjektmidler over statsbudsjettet for 2003, via Kommunal- og regionaldepartementet.

Rapporten er å anse som en delrapport, da det er ønskelig fra HRS' side å utvide den.

Kart over Pakistan:	4
1 Innledning: PAKISTAN – beviset på Allahs eksistens?	5
2 Om Pakistan	6
2.1 Befolkning	6
2.1.1 Religion	8
2.1.2 Pakistans mangfold av folkeslag	9
2.1.3 Felles tråder?	14
3 Landet Pakistan – en lang og blodig fødsel.....	14
3.1 Indus-kulturen	14
3.2 Muslimenes storhetstid – pakistanernes stolthet	16
3.3 Ideen Pakistan fødes	17
3.4 Partition – India splittes.....	19
3.5 En umulig konstruksjon?.....	21
3.6 Konstruksjonens endelikt	23
3.7 En ny æra.....	24
3.8 General Zia - sårene blør den dag i dag	25
3.9 Som en Hollywood-film.....	28
3.10 Mot talibanland?.....	31
3.11 Det fjerde militærkuppet – folk puster lettet ut	32
4 Den norskpakistanske historien.....	34
4.1 Neik Alam – distriktets store sønn	35
4.1.1 Området	35
4.1.2 Mystikk og kvinneliv	36
5 Utdannelse	38
6 Helse.....	41
7 Kvinner i dagens Pakistan	42
7.1 Arbeidslivet	43
7.2 Vold og overgrep.....	43
7.3 Tradisjonenes jerngrep	48
8 Et lovverk som verker	49
Litteraturliste	51

Kart over Pakistan:

1 Innledning: PAKISTAN – beviset på Allahs eksistens?

Det er vanskelig å forholde seg likegyldig til landet Pakistan. Utlendingers møte med Pakistan gir én av to reaksjoner; på grunn av fravær av et moderne og åpent uteliv, den ofte tungsindige og nærmest kvelende stemningen mennesker imellom i både det offentlige og private rommet, at kvinner er lite til stede i gatene, og den åpenbare mangelen på smil, latter og letthet generelt, tar man lett avstand til Pakistan. Man kveles, man vil bare bort. Ett besøk og aldri flere. Eller man fascineres dypt av kontrastene mellom de ulike folkeslagene, mellom by og land, mellom fjellene og de kalde ørkenene i nord og de brennhete sanddynene i sør. Og man berøres av urett, fattigdom og skitt, overgrep, lengselen etter lidenskap, galgenhumoren, kaos på alle nivå på grensen til anarki, så dypt berøres man, at Pakistan trenger seg inn under huden og blir der for resten av livet. Uansett hva man selv måtte ønske, slipper ikke Pakistan taket i en. Man må tilbake, om enn bare for å sjekke at det virkelig er sant; at Pakistan på sin mirakuløse og brutale måte faktisk ruller videre. Som en blanding av sorg, smerte og avsky, men også kjærlighet. Kjærlighet til menneskene som bor her, deres varme og gjestfrihet, mennesker som på tross av all motstand – både politisk, sosialt, familiært, strukturelt og til tider også klimatisk –, står opp grytidlig i soloppgangen etter første bønnen, i tro på at det finnes en Gud, en Gud som også bryr seg om dem og deres land, som krummer nakken og går på en ny dag, en ny kamp for å bedre tilværelsen.

Det er ikke tilfeldig at et flittig sitert ordtak i Pakistan lyder slik: *”At landet Pakistan fremdeles eksisterer, er det beste beviset på Allahs eksistens.”*

Pakistan er et ekstremt land, på mange måter. Forfatteren Salman Rushdie beskriver sitt forhold til Pakistan på denne måten: ”Jeg kommer fra en indisk-muslimsk familie, men jeg opplever India som et meget behagelig land og Pakistan som et meget ubehagelig land. Man skulle tro det ville være omvendt, men til tross for alle sine feil er India et rikt og åpent samfunn, mens Pakistan er et kulturelt forarmet og lukket samfunn, og det er lite hyggelig å være der. Hver gang jeg kommer til Pakistan, tynges mitt hjerte. Det vil ikke gjøre meg vondt om jeg aldri kommer til Pakistan mer.”¹ Andre berøres av det mer fysiske ekstreme ved landet: Pakistan har de høyeste fjellene – der oppe i nord hvor Himalayas fjellrekker starter ferden mot India og Tibet.² Pakistan har de dypeste sjøene, de mest fruktbare slettene og de største ørkenene, både kalde og varme. Måneliknede landskap som synes livløse, men som produserer de fruktigste fruktene. Det snør i Pakistan, landet som har 150 uavbrutte dager med hete i året. Det ene året tørke, det neste året raserer monsunen landsby etter landsby.

For en utlending oppleves kanskje forskjellene mellom rik og fattig som, ikke bare det meste ekstreme ved Pakistan, men også som det mest motbydelige. Pakistans mange milliardærer, som kruser rundt i sine enorme prangende firehjulstrekkere, urørbare, høyt hevet over enhver lov, inkludert Allahs lov. Som omgir seg med en hær av tjenere, og som lever sine tilsynelatende sorgløse liv i ekstrem materialisme i palass omgitt av ugjennomtrengelige murer og væpnede vakter, palass større enn palass slik vi kjenner dem i Vesten. Og på den andre siden; mangfoldige titalls millioner av fattige, som uansett hvor hardt de arbeider, forblir like fattige fra dagen de fødes til de dør. Fanget i det umenneskelige politiske og sosiale systemet. Økonomisk og materielt er livet ikke annet enn et bedrag, et smertens bedrag. Og derfor blir gudfryktighet, overgivelsen til Allah, det eneste livgivende å klamre

¹ Aftenposten 25.mai 1995.

² Her troner blant andre verdens nest høyeste fjell, K2.

seg til. Det de vet om Allah og islam, har de lært av landsbyens eller gatas religiøse figurer, som ofte er like ulærde og ubeleste som de fattigste.

Lite forarger de rike mer enn nettopp de fattige, og de fattige karakteriseres derfor gjerne med disse ordene: *stupid illiterates*. Men hvordan sende ungene sine på skole når milliardærene og andre velstående er lite villige til å heve lønningene til sine tjenere, gartnere, sjåførere, skreddere, vaskere og vakter? Og like lite villige til å betale skatt til fellesskapet. Se *det* er et lite populært tema i festlige lag med nettopp de velstående.

Pakistan er udiskutabelt kontrastenes land – på alle måter. Også hva gjelder toleranse og hat. Pakistans ansikt kan i det ene øyeblikket utrykke den største toleranse, i neste øyeblikk skjærer det samme ansiktet hatets grimaser. I Pakistan praktiseres de strengeste æreskodeksene og religiøse påbud, og de mest grufulle og rystende forbrytelser begås mot enkeltindivid. Ja, Pakistan er ekstremt. Pakistan er, særlig for vestlige, et gigantisk kulturelt sjokkmøte. Pakistan er derfor ikke for den tilbakelente, dovne eller lettevekteren. Pakistan er for den nysgjerrige, den menneskeglade, den eventyrlystne, vel og merke den eventyrlystne som tåler alle sider et eventyr kan fortelle.

2 Om Pakistan

2.1 Befolkning

Den islamske republikken Pakistan har i overkant av 150 millioner innbyggere, og det forventes en befolkningsøkning på 120 millioner innen 2050.³ Befolkningsveksten i dag er på 2,8 prosent generelt, og på 3,5 prosent i byene.

Hele 42 prosent av befolkningen er under 15 år. I historiske sammenheng har andelen unge aldri vært høyere enn i dag, og dette er selvsagt også en sentral årsak til at den pakistanske befolkningen forventes å øke betydelig de neste tiårene. Bare 3,7 prosent av befolkningen er over 65 år. Gjennomsnittlig lever menn og kvinner til de er ca. 61 år.⁴

På grunn av jenter og kvinners lave status, kombinert med fattigdom, anslås det at Pakistan vil ha et overskudd av *unge menn* i alderen 15 – 34 år på tre til fem millioner i 2020. Dette er et forsiktig estimat. Hvor stort kvinneunderskuddet generelt er i dag, strides det om, men det antas at det er på ca. hele tre millioner. Årsakene til kvinneunderskuddet er kjønnsselektiv abort, drap av jentespedbarn og nedprioritering av jentebarns helse (i tilfeldig rekkefølge).⁵

³ Bredo Berntsen, i boken *Gode formål, gale følger? – et kritisk blikk på norsk innvandringspolitikk*. Red. Ottar Brox, Tore Lindbekk og Sigurd Skirbekk (Cappelen 2003).

⁴ Ulike nasjonale og internasjonale statistikker varierer noe. Dette er derfor i all hovedsak anslag, men anslag som kan regnes for ganske sikre.

⁵ Fra boken, "Bare Branches: Security Implications of Asia's Surplus Male Population", ved Valerie M. Hudson og Andrea M. Den Boer, presentert av forfatterne i artikkel i *International Herald Tribune*, 12.mai 2004. Det bør legges til at mannsoverskuddet er anslått til å bli forholdsvis høytt i Kina og India, om enn ikke høyere.

Befolkningssammensetning og språk

De største folkegruppene er i hovedsak fordelt etter bosetting i de fire provinsene, Punjab, Sindh, Baluchistan, og North West Frontier Province (NWFP). De etniske gruppene er: punjabi, sindh, pashtun (eller pathan), baluch og muhajir⁶.

Den overveldende majoriteten bor i Punjab (omlag 80 millioner, eller ca. 65 prosent av den totale befolkningen), der hovedstaden Islamabad og byen Lahore ligger.⁷ Lahore anses som Pakistans kulturelle og intellektuelle senter. Innbyggerne i Sindh, som før *partition* (delingen av India) var så godt som helt hindu-dominert, utgjør omlag 12 prosent av befolkningen, pashtunerne omlag 14 prosent, og balucherne ca. fire prosent. Muhajirene, som utgjør åtte prosent av befolkningen, bor i all hovedsak i de to største byene i Sindh, Karachi og Hyderabad.

At Pakistan rommer et mangfold av etniske grupper, gjenspeiles naturlig nok i landets mange språk:

- 48 prosent av befolkningen snakker punjabi.
- 12 prosent snakker sindhi
- 10 prosent snakker en punjabivariant som heter *Siraiki*.
- 8 prosent snakker pashtu.
- 8 prosent snakker *landets nasjonalspråk*, urdu.
- 3 prosent snakker baluch.
- 2 prosent snakker hindko.

Urdu ble valgt som nasjonalspråk fordi det var etnisk og geografisk nøytralt, og dermed ikke ville favorisere én (etnisk) del av befolkningen.⁸ Men det var *en gruppe* som tjente på det, nemlig mohajirs, som i generasjoner hadde hatt urdu som morsmål i storbyer i India.⁹

Urdu er et raffinert og poetisk språk som særlig velutdannede muslimer i tidligere India brukte (og også hinduer).¹⁰ Muntlig urdu og hindi (hindi snakkes stort sett nord i India), er nesten identisk. Forskjellen er i hovedsak at komplekse ord på hindu er hentet fra *sanskrit* (som er det eldste skriftspråket i India, minimum 3500 år gammelt, og som er i samme språkgruppe som norsk), mens komplekse ord på urdu er hentet fra persisk og arabisk.

⁶ Muhajir betyr flyktning. Muhajirs er immigranter fra byer i India da India og Pakistan ble delt, inkludert deres etterkommere. De er ikke en egen etnisk gruppe, men blir langt på vei oppfattet slik.

⁷ Islamabads befolkning er på bare ca. 600.000 innbyggere. Byen ble konstruert på midten av 1960-tallet, for å overta Karachis rolle som hovedstad. Islamabad er helt atypisk andre byer i Pakistan, med sine konstruerte boligområder, det rolige gatelivet og kun avsondrede områder med virkelig fattigdom. En boktittel fanger slående opp Islamabad: *"Islamabad – 15 minutes away from Pakistan."* De 15 minuttene er myntet på at det tar ca. et kvarter å kjøre fra Islamabad til nærmeste storby, Rawalpindi, med en befolkning på ca. tre millioner innbyggere.

⁸ Urdu betyr *hær* eller *horde* på gammelt tyrkisk. Urdu ble skapt under Indias storhetstid, dvs. under moghulene (ca. 1500-1850). Moghulene hadde kommunikasjonsproblemer med soldatene sine som snakket vidt forskjellige språk og dialekter. For å sikre en hær der soldatene kommuniserte uten misforståelser, ble urdu laget ut fra en blanding av i hovedsak hindi, persisk og arabisk. Urdu ble en slik suksess, at i løpet av hundre år var det blitt et litterært språk som poeter benyttet flittig. Det sies at man kan låne hvilket som helst nye ord og innlemme det i urdu, og da er ordet *urdu*.

⁹ Mohajirs er bedre utdannet enn gjennomsnittet i Pakistan og er overrepresentert i forretnings- og finansverdenen og byråkratiet.

¹⁰ En "selskapslek" eller "konkurransel" folk imellom i hyggelige settinger, er å utfordre hverandre språklig ved å vri og vende på ord og setninger slik at betydninger kan bli mangfoldige og doble osv. Konkurransen handler om å kunne målbinde motparten. Også ved å legge inn særlige ord, vendinger og uttrykk, kan man bevise at man er vel belest i den klassiske litteraturen. Dette fenomenet er selvsagt noe man opplever kun blant de velutdannede.

Skriftlig urdu og hindi er derimot helt forskjellig. Hindi skrives fra venstre mot høyre, og alfabetet *devanagari* brukes. Urdu er en blanding av arabisk, persisk og tyrkisk, og har mange fellestrekk med arabisk skriftspråk. Urdu skrives da også fra høyre mot venstre, som arabisk.

Det anslås at om lag 70 prosent av befolkningen i Pakistan forstår *mundlig* urdu.

2.1.1 Religion

Pakistan ble opprettet med argumentet om at Indias muslimer måtte få et eget land da britene overga administrasjonen av India (jf. kap.3.3). Ikke overraskende er da også ca. 95 prosent av den pakistanske befolkningen muslimer. Anslagsvis 75 prosent er sunnimuslimer, om lag 20 prosent er sjiamuslimer.¹¹ Om lag to prosent er kristne og rundt en prosent er hinduer. Hinduer og kristne i Pakistan står lavt på rangstigen. De fleste kristne er tidligere konvertitter fra hinduismen og tilhørte lavkaster.¹²

I områdene i nord bor også en liten minoritet, kalash, som er animister. En annen minoritet bør også nevnes; ahmadiyya. Denne minoriteten regner seg som muslimer, men er forfulgt.¹³ Generelt sett anser ikke muslimske pakistanere en ahmadiyya for muslim, og mange pakistanske muslimer i Norge og andre land, protesterer derfor kraftig hvis man kategoriserer ahmadiyyane som muslimer, det anses nærmest for kjettersk.¹⁴ Militærdiktatoren Zia ul-Haq (1977 – 1988), som såkalt *islamiser*te betydelige deler av lovverket, innførte en rekke lover rettet mot ahmadiyyane som gjelder den dag i dag.¹⁵ Ahmadiyyane opplever seg så truet og utsatt i Pakistan, at mange av dem har bosatt seg i byen Rabwah, sør for Lahore, en by de selv har organisert. Men heller ikke her får de eksempelvis kalle inn til bønn fra moskeen, eller åpent praktisere islam.

¹¹ Det er minimum 70 sekter som faller inn under disse to hovedgruppene. De største er Agha Khans og Ismaelis, kjent for å være moderate. Wahhabismen derimot, er en ekstremt konservativ sunnisekt. Wahhabismen er grunnideologien i Saudi-Arabia. Deres fiendtlige kvinnesyn har fått ringvirkninger helt til Norge: I 1997 sørget norske myndigheter for å lose Saima Arshad og ektemannen hennes i beskyttelse i Norge. Saimas far hadde saksøkt datteren og ektemannen etter at de hadde inngått ekteskap uten hans samtykke, og saken endte til slutt i høyesterett i Pakistan. Den endelige dommen falt i 2003, der det ble fastslått at kvinner *ikke* trenger en verge for å kunne gifte seg, altså vant Saima og ektemannen saken. Ordlyden fra dommen er: "Vergens samtykke er ikke nødvendig, og en voksen og frisk muslimsk kvinne kan gifte seg etter sin egen vilje. (...) Når ekteskapet er inngått, kan ikke faren holde henne tilbake." Hennes ultrareligiøse familie i Lahore, som er wahhabister og ekstremt velstående, hadde fått æren ødelagt og truet med å drepe Saima og ektemannen. Ekteparet var i kontakt med flere lands myndigheter før de flyktet fra Pakistan. De ble anbefalt å søke beskyttelse i Norge fordi vi skal ha få wahhabister her. (Dagbladet og Aftenposten).

¹² Svært mange gatefeiere i Pakistan er kristne.

¹³ Forfølgelsen av ahmayyane er først og fremst av nyere tid. Både landets første utenriksminister og landets hittil eneste nobelprisvinner var ahmadyyaer. Utviklingen hva gjelder forfølgelse av både denne og andre grupper har gått i negativ retning.

¹⁴ En kuriositet i så måte er at den første etnisk norske konvertitten til islam i norsk samtid skal være Truls Bølstad, stifter og mangeårig leder av ahmadiyya-menigheten i Oslo, Norges første muslimske menighet. Bølstad konverterte da han var tidlig i 20-årene på 1950-tallet. I dag er han rektor ved Dønski videregående skole i Bærum, og fremdeles aktiv i menigheten.

¹⁵ Hva gjelder pakistanere som har fått *asyl* i Norge, har en god del av disse fått asyl etter å ha oppgitt tilhørighet til ahmadiyya-sekten. I følge Zia ul-Haqs lovverk har ikke en ahmadiyya lov til å opptre som en muslim ("pose as a muslim"), de har ikke lov til å lese koranen, eller å si den tradisjonelle velkomsthilsenen, *assalamaleikum*, med mer. Dette lovverket om ahmadiyyane knyttes videre til blasfemilovverket hvor strafferammen er dødsstraff.

Minoritetene er svært lite synlige i Pakistan. Islam gjennomsyrrer landet på alle nivå; sosialt, juridisk, politisk, verdimeslig og praktisk. Uansett hvor man beveger seg er islam en ”følgesvenn”. Være seg i det offentlige eller private rommet, i en drosje eller et fly, i en butikk eller restaurant, på et legekontor eller på sykehus. Islams altoverskyggende nærvær er særlig synlig ved atskillelsen av kjønnene, *purdah*, som i stor grad også praktiseres av minoritetene i offentligheten.

2.1.2 Pakistans mangfold av folkeslag

Fra havnebyen Karachi sør i Sindh og den varme kysten videre vest gjennom Baluchistan mot Iran, til kalde Himalaya i nord mot grensen til Kina. Fra det karrige landskapet ved Khyber-passet i vest mot Afghanistan, til grensepostene mot India øst i det fruktbare Punjab. Like geografisk forskjellige som disse utpostene er, er også folkeslagene i Pakistan. På den spredt bosatte Makhran-kysten i sør ved Det Arabiske Havet har folk negroide trekk (svarte og krusete hår), og er etter all sannsynlighet etterkommere av østafrikanere. I vest dominerer pashtunerne. De er stort sett lyse i huden, noen har blå eller grønne øyne og rødt hår. Det er en gjengs oppfatning at de mange invasjonene gjennom Khyber-passet forklarer deres utseende, ikke minst Alexander Den Stores invasjon for over 2000 år siden, skal forklare deres utseende.¹⁶ Mot øst (punjabere), er folk høyere og lysebrune med sort hår og mørke øyne. Med et diskutabelt unntak for høyden, er folkene i sør og sørøst (sindhene) stort sett like punjaberne, men gjerne en anelse mørkere i huden. Denne spennvidden i hudens fargetoner i en nasjons befolkning, kunne man tro (ønske) ville skape toleranse for nettopp ulik hudfarge. Dette er dessverre ikke tilfelle. Holdningen generelt i Pakistan er at jo lysere man er i huden, jo vakrere (og mer verdifull) er man. Det finnes ikke én forklaring på dette fenomenet. Men en udiskutabel årsak, er hva vi kjenner fra eksempelvis den Viktorianske tiden i Europa, da blek hud signaliserte at man var velstående og derfor ikke måtte arbeide (ute på markene, og slik brunes av solen). Andre forklaringer er linket til de mange invasjonene, både av de lyse ariene og de forholdsvis lyse araberne (religionsstifteren Muhammeds etterfølgere), som invaderte subkontinentet, der folkene den gang var markant mørkere enn gjennomsnittet i dag. I tillegg administrerte britene subkontinentet i underkant av 100 år frem til 1947. Altså assosieres folk med lysere hud som herskere. Uansett hvilke forklaringer som er korrekte, er det å være mørkere i huden enn gjennomsnittet, i mange sammenhenger en belastning. Særlig gir disse holdningene seg utslag når det søkes make til ens egne barn. Generelt sett er den sosiale regelen slik: Er sønnen eller datteren mørkere i huden enn gjennomsnittet, synker verdien på ekteskapsmarkedet, og visa versa. Ettersom kvinners verdi på ekteskapsmarkedet er tettere knyttet til skjønnhet enn hva gjelder menn, rammer disse holdningene jenter/unge kvinner langt hardere enn gutter/menn. Hvor dypt denne holdningen sitter i folk flest, ser man eksempelvis i krysskontinentale ekteskapsannonser i aviser og på Internett, der det i stor utstrekning søkes etter ektefelle med ”fair complexion” (lys hud). At lys hudfarge gir status er således også et utbredt fenomen blant pakistanere i Norge.

Pakistan rommer langt flere folkeslag enn de hittil nevnte, for eksempel *chitralis* (i fjellområdene mot Afghanistan i nordvest), *kashimiris* (i det delvis selvstyrte Azad Kashmir, som er under militær beskyttelse av Pakistan og som ligger mot delstaten Kashmir i India), *gujeratis* (i hjertet av Punjab), folkene i Hunza, helt nord mot Kina, som levde isolert i dalen frem til 1978, da Kina i samarbeid med Pakistan ferdigstilte veien langs den gamle silkeruten

¹⁶ Khyber-passet er kanskje det mest berømte passet i verden. Gjennom alle tider har Khyber-passet vært hovedporten inn til subkontinentet for de store erobrerne. Dette skyldes at Khyber-passet er den laveste og bredeste passasjen gjennom de massive fjellrekkene i Afghanistan mot subkontinentet.

(Karakoram), og *brahuis* (bosatt i Baluchistan, og antakelig etterkommere av en av verdens første store sivilisasjoner Mohanjo Daro, 4500 år før Kristus).¹⁷

Punjab og punjabere

Punjabere er den desidert største folkegruppen i Pakistan (ca. 65 prosent av folkemassen) og Punjab er dermed også den desidert mest folkerike provinsen.¹⁸ Med sitt flate landskap og med landets mest fruktbare åkrer, er Punjab Pakistans matkammer.¹⁹ De fleste punjabere arbeider derfor innen jordbruket, eller de er militære. Det er ingen tvil om at makten er sentralisert i Punjab, både politisk (ved administrasjonen i Islamabad), kulturelt og intellektuelt (ved storbyen Lahore, som har en sterkt forankret kulturell og intellektuell historie tilbake til moghulenens storhetstid fra ca. 1500 – 1850), og, ikke minst, militært (ved at rundt 80 prosent av Pakistans armé utgjøres av punjabere, og at hovedtyngden av hæren er stasjonert i Punjab grunnet konflikten med India).²⁰ Den typiske punjaber er bonde med en liten gård der det dyrkes hvete om vinteren og bomull og ris om sommeren. Ettersom de fleste bor i rurale strøk, følges fremdeles det gamle sosiale og juridiske styringssystemet *panchayat*, dvs. et landsbyråd som består av fem eldre menn, som løser tvister og dømmer i kriminelle saker.²¹ Kun hvis en av partene ikke aksepterer kjennelse gjort av *panchayat*, vil man kanskje bringe saken inn for den offentlige domstolen.²²

¹⁷ Karakoram ble bygd av hovedsaklig to årsaker; 1) Kineserne ønsket en handlesvei til internasjonalt farvann (Det Arabiske Havet), og 2) både Kina og Pakistan ønsket å legge forholdene til rette for transport av militært utstyr som ledd i kampen mot deres felles fiende India (da særlig med tanke på krigsutbrudd i det belastede Kashmir). At veien i det hele tatt lot seg bygge, tatt i betraktning de enorme fjell- og dalområdene og elven Indus' mange buktninger og sideløp, anses nærmest som et under. Eksempelvis mente daværende amerikanske eksperter at prosjektet ikke var mulig å gjennomføre.

¹⁸ Ordet Punjab, er utledet av sanskrit (*pancha*), og betyr *fem*. Punjab har fått navnet grunnet provinsens *fem* elver, som (selvsagt) er avgjørende for provinsens fruktbarhet. Ironisk nok er ordet *pancha* også roten til det engelske ordet pentagon...

¹⁹ Det hevdes at Punjab skal ha det mest utbygde kunstige vanningssystemet i verden, både over og under jorden (hele 80 prosent av Punjab har kunstig vanningssystem). Dette har vært mulig fordi landskapet er flatt, og det har vært helt nødvendig fordi det ikke faller mer nedbør i året enn rundt 500 milliliter, og det meste kommer under monsunen om sommeren (dvs. at det regner like lite i Punjab som i de tørreste områdene i Spania). Resten av året er derfor bøndene avhengige av vanningssystemene uledet av de fem hovedelvene. Hvor særdeles flatt det er i Punjab, illustrere dette; hvis man krysser Punjabs hjerte fra øst til vest vil man aldri bevege seg mer enn 12 meter i høyden fra nærmeste elv.

²⁰ På grunn av dominansen av punjabere i militæret, at hovedtyngden av militæret er stasjonert i Punjab, samt at Pakistan i lange perioder har vært styrt av militære diktatorer, har i stor utstrekning gitt innbyggerne i Sind og Baluchistan en opplevelse av å være, ikke bare underlegne Punjab, men også kolonialisert av Punjab. Dette opplevelsen gjelder i langt mindre grad for pashtunerne, ettersom de stort sett utgjør den resterende delen av hæren.

²¹ Jamfør også ordet *pancha*, altså tallet *fem*, på sanskrit.

²² Hvor utbredt bruken av panchayat er i dag, kan ingen svare eksakt på. Hovedregelen er at jo mer avsidesliggende landsbyer, jo mer utbredt er disse rådene. Det ligger i sakens natur at panchayat fungerer svært kvinneskammende. En hendelse i 2002, som rystet hele verden, illustrerer dette på det groveste: Et landsbyråd i Punjab dømte en kvinne, ved navnet Mai, til gruppevoldtekt for å gjenopprette en annen families ære. Bakgrunnen var at den dømte kvinnens lillebror ikke hadde vist ydmykhet nok overfor en voksen kvinne i den nevnte familien, en familie av høyere rang/status. Mai, som var fraskilt, ble først dømt til å gifte seg med en mann i familien som mente seg forulempet. Da Mai avviste dette, ble dommen omgjort til voldtekt av fire menn. Etter voldtekten ble hun tvunget til å gå halvnaken gjennom landsbyen, omringet av hundrevis av personer, en utbredt straffemetode på landsbygdene. Landsbyrådet ble ledet av en mann fra familien som mente seg forulempet. Også Mai sin bror skal ha blitt kidnappet og voldtatt. Verken gjengvoldtekter og andre grove overgrep mot kvinner er uvanlig på landsbygda. Det uvanlige med denne saken var at den ble kjent utenfor lokalmiljøet og at kvinnens mannlige slektninger brakte saken inn for domstolen. De fire gjerningsmennene og to medlemmer av landsbyrådet ble dømt til døden. President Pervez Musharraf ga kvinnen 60 000 kroner i erstatning, og lovet landsbyen vei, strøm, to skoler og en politistasjon. Om disse lovnadene er fulgt opp, kjenner vi ikke til.

Punjabere er kjent for å være svært lette å ha med å gjøre, men samtidig er de kjent for å være svært hissige. Folkelige tradisjoner, guddommeliggjøring av avdøde og troen på mystikk, er en naturlig del av dagligdagen. Hinduisme er iblandet både islam, mystikk, helgendyrkelse, ritualer ved seremonier, og annet tradisjonelt folkeliv.²³ Folk er generelt svært preget av troen på skjebnen, noe som eksempelvis kommer klart til uttrykk hvis man besøker såkalte *shrines*, en såkalt hellig grav til en religiøs lærd og guddommeliggjort mann. Særlig kvinner søker til disse hellige gravplassene (mer om dette i kap.7.3). Holdningen til mystikk og overtro, resulterer også i at man ved sykdom i første hånd oppsøker alternativer som ”hellige menn med helbredelseskraft”, religiøst lærde og urtedoktorer (*hakim*), og disse ulike ”profesjonene” er god butikk.²⁴ For vanlige folk den dag i dag er legen siste utvei.²⁵

Sindh og sindhis og mohajirs

Folkene i den sørøstlige provinsen Sindh, utgjør en fjerdedel av Pakistan.²⁶ Der Indus renner ut i Det Arabiske Havet, dannes et enormt delta (mangrover), og vest for deltaet ligger en av verdens største byer, Karachi, men sine anslagsvis 12 - 15 millioner innbyggere. Havnebyen Karachi er Pakistans økonomiske senter.

Folk i Sindh er like avhengige av elven Indus som egyptere er avhengige av Nilen. Indus sørger for hvete-, bomulls-, ris- og daddelavlinger, for ikke å snakke om de enorme fruktavlingene som i dag produseres her. Men man skal bare noen mil bort fra Indus, og jorden er tørr og ufruktbar, både mot vest og øst. Jordbruk er av nyere tid i Sindh, og vanningsystem er derfor først utviklet de siste tiårene. Provinsen Sindh er langt tørrere enn Punjab, i gjennomsnitt faller det 250 milliliter nedbør i året. Folk i Sindh livnærte seg tidligere først og fremst ved jakt. Før *partiton* var den overveldende majoriteten i Sindh hinduer. I dag bor derfor de fleste gjenværende hinduer i Pakistan i Sindh, og mange av dem har fortsatt jakt som næringsvei. Hinduskikker er vedlikeholdt i stort monn, som eksempelvis hinduenes måte å hilse på (*namaste*), og poesi og musikk preges også av hinduismens mystikk.

I motsetning til de hardtarbeidende punjaberne, er sindhis kjent for å være mer tilbakelente. Dette har sin dystre forklaring: Innen andre områder i Pakistan har vært styrt av mer brutale føydalherrer enn i Sindh. På grunn av den enorme Thar-ørkenen, som dekker store deler av sørøst Sindh, var deler av Sindh langt mer isolert gjennom tidene enn andre sentrale områder i Pakistan. De føydale kunne derfor styre sine undersåtter med jernhånd og uten innsyn. Det er ikke ett eneste større område i Pakistan som ikke har vært herjet av føydalisme, og betydelige områder er det også i dag. Men de føydale i Sindh er særlig kjent for sin gjerrighet og for brutal avstraffelse av undersåttene. Og der føydalisme råder, råder også svært kvinneundertrykkende tradisjoner og verdier. I særlig indre deler av Sindh, er kvinnenes posisjon svært lav. Dette reflekteres på alle nivå, enten det er snakk om utdanning, økonomi

²³ Tommelfingerregelen i Pakistan er at jo nærmere folk bor India, jo mer hinduisme er blandet inn i religion og tradisjon, og visa versa; jo nærmere Iran og Afghanistan, dess mer opprinnelig islam, både religiøst og tradisjonelt sett, preger folk. I Punjab, som grenser mot India, klarer vanlige folk sjeldent å skille hva som har opphav i hinduisme og hva som har opphav i islam fra hverandre. Denne kunnskapsmangelen skyldes langt på vei analfabetsime.

²⁴ Hva gjelder *hakim*, er dette det eneste alternativet der man kan forvente å møte en mann som behandler pasientene ut fra faglige og vitenskapelige vurderinger. Vi sier *kan*, fordi mange presenterer seg som utdannet *hakim*, men er selvopnevt, og har gjerne fått overført kunnskapen fra eksempelvis en far eller onkel (som også var/er sjarlataner). En ekte *hakim* har fire års offentlig utdanning, der lære i patologi, urtemedisin, poesi, klassisk litteratur og islam står på pensum. Behandlingen er enten ved hjelp av urtemedisin eller bønn/resitering av vers fra Koranen.

²⁵ Dette handler selvsagt også om at tilgangen på leger er dårlig, og det offentlige helsevesenet er lite utbygget.

²⁶ Navnet Sindh har sitt opphav i sanskrit, *sindhus*, som er navnet for elven Indus. S-en i *sindhus* falt bort da perserne erobret områdene ca. 600 år før Kristus, derav Sindh.

eller voldskriminalitet. Den dag i dag er det fremdeles få som våger å stå opp mot de føydale. Føydalisme har således generelt rammet sindhis hardere enn andre steder i Pakistan. Resultatet er et svært mildt folkeslag som utad opptrer ærbødig og ydmykt. Mildheten, ærbødigheten og ydmykheten hos vanlige folk, ses som resignasjon og taktikk; hardt arbeid fører uansett ikke frem, og brutalitet møter man smartest ved å opptre ydmykt. Disse holdningene anses som en sentral forklaring på at sindhis er økonomisk underlegne den nest største gruppen i provinsen, mohajirs.

Mohajirs, som er muslimer og som under *partiton* flyktet fra storbyer i særlig Midt- og Sør-India, hadde, som tidligere nevnt, med seg særdeles viktige ressurser i bagasjen; deres morsmål var urdu og de var generelt godt skolerte grunnet den urbane bakgrunnen. Mohajirs bosatte seg i Karachi og Hyderabad (den nest største byen i Sindh) og utgjør i dag majoriteten i disse byene. At de er den største gruppen i Karachi, samt er velkolerte, betyr at de har betydelig innflytelse på økonomien og forretningslivet. Mohajirs har dannet et eget parti (Mohajir Quami National Movement, forkortet til MQM), som søker å opprette Karachi som en egen provins. De har også etablert en privat hær. De politiske konfliktene i kjølvannet av dette, har de siste ca. 15 årene nærmest vært daglig nyhetsstoff i form av henrettelse på åpen gate. Ved flere anledninger har de blodige feidene i Karachi ført Pakistan på randen av borgerkrig.

North West Frontier Province og pashtunerne

En streng æreskodeks er knyttet til respekt, og respekt henger sammen med frykt. Ingen etnisk gruppe i Pakistan nyter så høy respekt som pashtunerne. De har et nidkjært forhold til ære. De har et vel så nidkjært forhold til våpen. De er et krigersk folk, kjent for et hissig temperament og særdeles gode egenskaper som skyttere og krigere, så gode at verken britene eller noen pakistansk regjering har klart å ta kontroll over deres indre stammeområder (Tribal Areas).

Pashtunerne er kjent for deres vakre utseende (de er høye, lyse, har gjerne ørnene og høye kinnbein), for deres umåtelige gjestfrihet overfor alle fremmede og besøkende, inkludert fiender (!), og for å praktisere islam med større hengivenhet enn andre i Pakistan. Pashtunerne er også kjent for likeverdig behandling av menn (...). Som byråkrater er de derfor, i motsetning til sindhis og punjabere, langt mer tilgjengelige for vanlige folk. Den likeverdige innstillingen nyter også tjenerne deres godt av.

Det sies at en pashtuner uten skytevåpen i hånden, er ingen pashtuner. I dag betyr det som regel automatvåpen, som selges åpent på eksempelvis markeder i den største byen i provinsen, Peshawar.²⁷ De delene av dette krigerske folket som bor i de selvstyrende stammeområdene, betaler den dag i dag ikke skatt til staten og følger ikke pakistansk lov. Det er to hovedårsaker til at verken britene eller pakistanske myndigheter har klart å underlegge seg Tribal Area og stammene som lever der: 1) De vanskelig tilgjengelige fjellområdene, og 2) Folkets krigerske innstilling. Tribal Area utgjør over en fjerdedel av NWFP. Her styres folkene av stammeråd, *jirgas*.²⁸

Den ultrastrengt æreskodeksen til pashtunerne ser man med det blotte øyet hvis man beveger seg inn i områdene de dominerer, enten det er by eller landsby; kvinnene er så godt som helt fraværende i gatelivet. Er de til stede i det offentlige rommet, så ser man ytterst sjeldent ansiktene deres. De er helt tildekket i burkha (hodeplagg med netting foran øynene). Boligene

²⁷ Det sies også at en punjaber med penger kjøper fjernsyn, mens en pashtuner med penger kjøper skytevåpen.

²⁸ I følge årsrapporten til Human Rights Commission of Pakistan 2003, øker utbredelsen av *jirgas*. Rapporten er tilgjengelig på www.hrcp.cjb.net

er også i ”burkha”, i den forstand at enten er husene omgitt av høye murer som stenger for innsyn til kvinnene, eller så er vinduene glugger oppunder taket – av samme årsak.²⁹ Den ekstreme æreskodeksen rammer ikke bare kvinnene. Blodhevn råder, og kan således gå i arv i generasjoner. Ett tappt liv skal gjerne hevnes med å drepe flere medlemmer av fiendens familie.

Mennene vokter familiens kvinner med en ekstrem nidkjærhet. Kvinnenes plass er udiskutabelt innefor husets fire vegger. Mistanke om seksuell uakseptabel adferd, utløser ikke bare drap av kvinnen, men også av den mistenkte mannlige parten. Hans familie vil da sjeldent søke hevn – hvis årsaken til drapet knyttet til upassende seksuell adferd.³⁰

Pashtunere som ikke bor i byene og jobber innen forretningslivet eller byråkratiet, lever først og fremst av sauehold, smugling og våpenproduksjon. I de selvstyrte områdene dyrkes det også opium og produseres heroin.

De frodige dalene Swat, Dir og Chitral er regnet for de vakreste områdene i Pakistan, og ligger i NWFP, ved foten av Hindu Kush (de høye fjellene mot Afghanistan, nord for Peshawar).

Baluchistan og balucherne

Baluchistan er den geografisk største provinsen i Pakistan, den tørreste, fattigste, minst utviklede og også provinsen med færrest innbyggere.³¹ Rundt tre til fire prosent av pakistanerne bor i Baluchistan.

Baluchistan har både et ugjestmildt landskap og klima. Monsunen som livnærer store deler av Pakistan, når aldri Baluchistan på grunn av at provinsen ligger på et platå fra 600 – 900 meter over havet. Om vinteren er det kaldt og under frysepunktet om natten, mens om sommeren er det svært varmt og ekstremt støvete. Folkene her har mye til felles med pashtunerne, både etnisk sett og i forhold til stammekultur og æreskodeks. Det sies at baluchere er et enda tøffere folkeslag enn pashtunerne, hva gjelder eksempelvis æreskodeks, noe som forklares med det ekstreme klimaet og de vel så ekstreme geografiske forholdene.

Det regner så godt som aldri her, og derfor er det svært lite jordbruk i Baluchistan. Folk dyrker noe ved oasene, men de fleste baluchere er halvnomadiske og lever av sauer og geiter. Stammene styres av autoritære ledere, og nettopp autoritære ledes motvilje mot å miste makt over sine egne, anses for å være hovedårsaken til at den overveldende majoriteten av balucherne fremdeles er analfabeter og heller ikke integreres i moderne økonomisk utvikling.

Baluchistan strekker seg helt ned til Det Arabiske Havet, til den 48 mil lange Makran-kysten mot Iran. Men heller ikke her er det særlige ressurser å hente ut. Stupbratte fjellrekker like ved kysten, har isolert store deler av kyststripen fra resten av Pakistan. Alle elvene tørker ut hvis det ikke regner. Derfor er det ingen byer langs kysten her, kun noen få fiskelandsbyer og en havn.

²⁹ Kvinner i hele Pakistan bærer burkha. Men *andelen* kvinner som dekkes helt til, er langt større i ultrakonservative NWFP enn noe annet sted.

³⁰ Hva som er upassende seksuell adferd, kan være noe så absurd som mistanke om forelskelse. At utenforstående fremsetter påstander om ”upassende seksuell adferd”, altså regelrett løgnaktig sladder, kan også utløse æresdrap – for å gjenvinne respekt/frykt for familiens menn, og for å skremme utenforstående generelt fra å røre ved kvinnene i familien (se kap.7).

³¹ Baluchistan utgjør hele 44 prosent av Pakistans territorium.

Baluchistan grenser til tvillingprovinsen i vest, Baluchistan i Iran. Mang en iransk flyktning bosatt i Norge i dag har flyktet gjennom Iranske Baluchistan til pakistanske Baluchistan, en hovedfluktåre for iranere den dag i dag.³²

2.1.3 Felles tråder?

Pakistan hadde aldri vært et eget land før løsrivelsen fra India for 57 år siden. På bakgrunn av de mange vidt forskjellige kulturene og folkene som rommer Pakistan, er det naturlig å spørre seg hva som binder folkene her sammen til en nasjon.

Den overveldende majoriteten er muslimer, og islam binder dem naturlig nok sammen, både i kulturelle, sosiale, juridiske og verdimeslige aspekt ved dagliglivet. Med få unntak lever folk i storfamiliesystem og de gifter seg aller helst innen storfamilien. Dette er også et fellestrekk. Pakistanere flest er tynget av gamle tradisjoner som står i motstrid til modernisering og utvikling av samfunnet inn i en moderne industrialisert verden. Mange av tradisjonene binder dem sammen. Mangelen på tillit til myndighetene, og skepsis til hva fremtiden vil bringe, deles også av brede lag av befolkningen.

Å lete etter en felles *positiv* pakistansk identitet er vanskelig. Under et seminar i Islamabad, med tittelen ”The Identity Crisis of Pakistan”, forklarte en høyt respektert pakistansk professor Pakistans identitetsflope slik:

Språk, etnisitet, felles kultur, historie og landegrenser, er avgjørende faktorer for å binde en nasjon sammen. Vårt nasjonalspråk er urdu, som kun snakkes av åtte prosent av befolkningen. Vi har et mangfold av etniske grupper med vidt forskjellig kulturer – de er egne nasjoner i nasjonen. Vår historie er historien til det indiske subkontinentet. Våre grenser er fremdeles ikke fastlagt, grunnet konfliktene i Kashmir. Islam kan ikke binde oss sammen. Det er ingenting spesielt ved å være muslim, all den tid den muslimske verden strekker seg fra Indonesia, øst i Asia, til Marokko, vest i Afrika. Det er bare én identitet som binder oss sammen som pakistanere; det er oss mot India. Og det er en negativ identitet.³³

Det er ingen åpen debatt om hvorvidt det var riktig å opprette Den Islamske Republikken Pakistan. Tvert om anses det nærmest som blasfemisk å stille kritiske spørsmål i denne retningen. Men en del pakistanere (og andre) sier ironisk at Pakistan heller er en *folkemengde* enn et *land*, dette grunnet den manglende sammenhengende nasjonale identiteten og derav også blodige og uløste konflikter fra og med fødselen av.

3 Landet Pakistan – en lang og blodig fødsel

3.1 Indus-kulturen

”Det er bare én identitet som binder oss sammen, og det er en negativ identitet...” Men hva med Indus-kulturen? En av menneskehetens første høykulturer. Denne fantastiske 4.500 år gamle kulturen ligger jo i Pakistan! Indus-kulturen ble oppdaget i 1920-21. De største

³² Den andre hovedfluktruten er over fjellpassene i Nord-Iran til Tyrkia.

³³ Dette ble sagt på et lukket seminar. Det som her sies vil opprøre ekstremister. Av sikkerhetsmessige hensyn oppgir vi derfor ikke vedkommendes navn.

utgravningene ved Indus' bredder er gjort ved stedene Harappa og Mohenjodaro, der arkeologer anslår at byene var bebodd av 20 – 50.000 personer. Til sammen er det funnet over 70 byer tilbake til Indus-kulturen. Utgravningene viser at sivilisasjonene ved Indus var langt større i utstrekning og folketall enn Mesopotamia. Kunne ikke dette var et sted å begynne å bygge en nasjons identitet og stolthet?

Mens Norge ”lå i steinrøysa” hadde folkene ved Indus utviklet moderne, velorganiserte bysamfunn, med blant annet avanserte sanitærsystem, de produserte murstein, de var de første i verden til å dyrke bomull, spinne tråd og veve klær. De dyrket hvete og frukt ved bruk av kunstige vanningsystem. De hadde et rikt kunstnerliv. De hadde også et ”presteskap”, utgravninger avdekker svømmebasseng der religiøse renselsesritualer ble utført. Indus-folket utviklet også et eget skriftspråk som (dessverre) ingen den dag i dag har klart å tyde. For en utenforstående synes det langt på vei opplagt at pakistanere burde trykke Indus-kulturen til sitt bryst og heve fanen høyt! Men den gang ei. Levninger etter Indus-kulturen taler sitt tydelige språk: kvinnene danset, ja, kvinnene danset *nakne* fra livet og opp. Også i gatene gikk kvinnene kun iført korte skjørt – og smykker rundt halsen. Kvinnene hadde avgjørende posisjoner; de var langt mer likestilte med mennene enn pakistanske kvinner er i dag.

Selvsagt kunne kvinnene danse med nakne bryster den gang, ettersom Indus-kulturen blomstret rundt 2500 år før islam ble åpenbart gjennom religionsstifteren Muhammed på den andre siden av Det Arabiske Havet. For en pakistansk muslim å være stolt av en preislamsk kultur, synes umulig, ja, ideen i seg selv er på grensen til det blasfemiske. Tidsregningen begynner, så godt som bokstavelig talt, ikke før Muhammeds tid.

Invasjoner

Indus-kulturen forfalt, antakelig grunnet nedhugging av skog/jungel (ved til fyring i mursteinfabrikkene), som førte til avskogning og derav uttørking av jordsmonnet og magre avlinger. Etter 1000 års høykultur, var de små folkene et sårbart bytte. Da de høye ariene fra Sør-Russland red gjennom Khyber-passet og fortsatte ferden ned langs Indus for 3.500 år siden, hadde indusfolket ingenting å stille opp med. Ariene, som ikke kjente til byliv, ødela byene og tok indusfolket til slaver. Ariene bodde i små hytter og levde av kvegdrift. Det var gjennom deres lovsanger at hinduismen gradvis ble født. Etter 1000 år som herskere, klarte ariene å spre hinduismen til hele subkontinentet. Det var dermed også ariene som innførte det ubarmhjertige kastesystemet som lever i beste velgående den dag i dag på nesten hele subkontinentet.³⁴

En rekke forskere og intellektuelle feminister i Pakistan mener at arienes epoke på subkontinentet var kvinnenens gullalder, uslåelig den dag i dag. *Purdah*, atskillelse av kvinner og menn, eksisterte ikke, kvinner giftet seg sent, dvs. i 16 – 17-årsalderen, de hadde ansvar for det viktigste livsgrunnlaget, nemlig kvegdrift, og de produserte også våpen.³⁵ Statusmessig sier det svært mye at de også hadde fremtredende roller i religiøse ritualer.

I løpet av de neste 2000 årene mistet kvinnene gradvis status. Dette kan antakelig forklares ut fra to forhold: Hinduismens fremvekst og overgang fra seminomadesamfunn til fast bosetting. Jentene ble giftet bort i yngre og yngre alder, enker ble nektet gjengifte. Den første som utviklet lovverk, Manu, nedtegnet disse beskrivelsene av kvinner: ”kvinner er like motbydelige som falskheten selv”, og ”kvinner er avhengige av menn fra krybben til graven: I

³⁴ Kastesystemet presenteres i kap.4, Norsk-pakistansk historie.

³⁵ Rundt år 1900 ble jenter i Pakistan giftet bort gjennomsnittlig 12 år gamle.

barndommen av sin far, i ungdommen av sin ektemann, og på sine gamle dager av sønnen”.³⁶ Selv om mange feminister i dagens Pakistan mener Manu er hovedarkitekten bak kvinnenes fall, måtte forholdene på en eller annen måte ligge til grunn for at han kunne vinne frem med disse tankene. Historikere mener overgangen fra nomadeliv til fast bosetting er forklaringen: I nomadesamfunn er kvinner og menn langt mer avhengige av hverandre i arbeidslivet og hverdagen, og de er sårbare i forhold til ytre fiender og må derfor samarbeide nært. Dermed blir ikke kjønnsrollene rigide, jamfør at under ariene stod kvinnen for eksempelvis våpenproduksjon. I et jordbrukssamfunn blir rollene mellom kjønnene lett fastlåste. Særlig på grunn av barnefødsler blir kvinnens rolle i stor grad knyttet til hjemmet. I tillegg innvirket hindusimen også negativt gjennom kastesystemet. Et slikt system er basert på at mennesker har ulik verdi. De som er nederst på rangstigen anses som ”forurensende element”. Og for å kontrollere ”forurensning”, må man kontrollere hvem som fødes. For å sikre ”rene” avkom, må kvinnenes seksualitet kontrolleres.

Muhammeds etterfølgere

Den neste historisk avgjørende invasjonen stod en 17 år gammel muslim fra Persia bak, nevøen til herskeren av Persia og Irak. I år 711 erobret han og 12.000 soldater Sindh, der muslimene regjerte de neste tre hundre årene.³⁷ Buddhister og hinduer konverterte til islam i hopetall. Nesten tre århundrer senere, var det en afghansk muslimsk erobreren sin tur til å ri gjennom Khyber-passet, Mahmud av Ghazni. Mahmud var først og fremst interessert i plyndring av gods og gull, tilintetgjøring av hinduistiske og buddhistiske helligdommer og å fange slaver. Han holdt på med plyndringen i 30 år, men la til slutt også under seg hele Sindh og Punjab. Hele området som vi i dag kjenner som Pakistan, regjerte Mahmud, og muslimer hadde makten her de neste åtte hundre årene.

3.2 Muslimenes storhetstid – pakistanernes stolthet

Historisk sett er mogulperioden fra 1526 – 1858 pakistanernes stolthet. Kjennetegnene ved mogulenes herredømme er erobringer og en arkitektonisk og intellektuell storhetstid. Selv om hovedmonumentet etter mogulene er Taj Mahal og ligger i dagens India, og India også var hovedsetet til mogulene, fryder pakistanerne seg over at nettopp Taj Mahal den dag i dag er selve symbolet på det hindudominerte India - et *islamsk* monument.³⁸ Ettersom mogultiden var den siste muslimske epoken på subkontinentet etter islamske invasjoner og før britene kolonialiserte området, er mogultiden den eneste epoken pakistanere ser tilbake på med identifikasjon og stolthet.

Britene

Den siste mongulen, Aurangzeb, hadde brukt enorme summer på krig og erobringer. Da han døde i 1707, startet rivaliseringen over tronen mellom hans etterkommere, og imperiet, som allerede var økonomisk svekket, falt mer og mer fra hverandre. British East India Company hadde operert med handelsposter i Bombay og Calcutta siden slutten av 1600-tallet. I andre halvdel av 1700-tallet finansierte britene en velorganisert liten hær, og gradvis vant de kontroll over India. Det eneste området de ikke hadde erobret, var sikhenes kongedømme i Punjab. Da sikhenes leder døde, gikk sikhene til krig mot britene (1845). Fire år senere ble opprøret slått ned, og britene vant sikhenes lojalitet. Inderne gjorde et siste opprør i 1857 og

³⁶ Dette ble nedtegnet et sted mellom 200 år før og 200 år etter Kristus.

³⁷ Denne erobringen skjedde ikke gjennom Khyber-passet, men gjennom Baluchistan.

³⁸ Av monument fra mogultiden i dagens Pakistan, er disse særlig å finne i Lahore.

tapte. Fra og med 1858 var mogultiden over, og britene tok full politisk og administrativ kontroll over India; de moderniserte landet dramatisk ved å bygge veier, jernbane, kunstige vanningsystem, postkontor, telegrafer, sykehus, skoler og universitet.

Mange hinduer benyttet seg av de nye mulighetene britene skapte. De lærte seg engelsk, arbeidet i bankene, startet opp egen handelsvirksomhet og tok arbeid innen byråkratiet. De fleste muslimene fortsatte som bønder og soldater. At muslimene sakk akterut, handlet om to forhold; på bakgrunn av siste opprør, hadde britene mistillit til dem, og oppnevnte ikke muslimer til offiserer eller til sentrale posisjoner i byråkratiet. Men mange muslimer foretrakk som før å prioritere studier av hellige skrifter, heller enn å studere vitenskap og lære seg engelsk.³⁹

Muslimene organiserer seg

I 1906 bestemte britene seg for å opprette et nasjonalt råd som skulle bistå dem i ledelsen av India. Muslimene fryktet rådet ville bli fullstendig dominert av hinduer, og etablerte All-India Muslim League. Britene ga Muslim League en prosentandel av setet i rådet, og dette ga startskuddet til opprettelsen av Pakistan, selv om det skulle ta nærmere 30 år før ideen Pakistan ble lansert.

Hinduene opprettet Kongresspartiet, og samarbeidet med Muslim League var godt. Målet var felles; frigjøring fra britisk styre. Men en rapport utarbeidet av Kongresspartiet i 1928, la samarbeidet i ruiner. Tidligere var muslimene lovet en andel faste seter ved overtakelse av India. Dette gikk Kongresspartiet tilbake på, og spliden var definitiv – muslimenes frykt for hindudominans var endelig.

3.3 Ideen Pakistan fødes

På tross av splittelsen mellom muslimene og hinduene i kampen mot deres felles fiende, britene, var det først to år senere at drømmen om en egen muslimsk stat ble født. Den store urdupoeten, Muhammed Iqbal, lanserte sine visjoner i en tale i 1930 for Muslim League: "I would like to see the Punjab, The North West Frontier Province, Sindh and Baluchistan amalgated into a single State. Self-government... the final destiny of the Muslims." Det er vel overflødig å nevne hvilken posisjon den tidligere poeten har i dagens Pakistan.

Genistreken – navnet Pakistan

Ikke mange muslimer tok Iqbals idé seriøst, tvert om ble den stort sett latterliggjort. Tre år senere formulerte imidlertid en student, ved navn Chaudhry Rahmat Ali, *navnet Pakistan*, som utvilsomt må kunne kalles en genistrek: P for Punjab, A for Afghania (et annet navn brukt på North West Frontier Province), K for Kashmir, S for Sindh og Tan for Baluchistan.

Og, om ikke dette er nok; *pak* betyr *ren*, i religiøs forstand, *tan* betyr *land*, altså *de renes land*.

³⁹ Dette støttes opp av statistikk. På denne tiden utgjorde muslimene en fjerdedel av Indias befolkning. Likevel var bare fire prosent av studentene ved universitetene muslimer. En intellektuell muslim, Syed Ahmad Khan, tok grep om situasjonen, og forholdene bedret seg mot slutten av 1800-tallet.

Jinnah – Den store lederen og landsfaderen

Uten juristen Muhammad Ali Jinnah hadde aldri Pakistan blitt en realitet. Ironisk nok var Jinnah medlem av Kongresspartiet til 1920, da han forlot partiet i protest etter å ha nektet å forholde seg til Mohanda Gandhi som *både* en politisk og spirituell leder.⁴⁰

Jinnah var langt fra en dedikert muslim. Han drakk alkohol, spiste svinekjøtt, giftet seg med en ikke-muslim (som heller ikke tilhørte en av de tre lovlige religionen som muslimske menn kan gifte seg innen; islam, kristendommen og jødedommen), og han var sjelden å se i moskeen.⁴¹ Til tross for dette er han i dag pakistaneres store helt, og går fremdeles under kallenavnet *Quaid-i-Azam* (Den store lederen).⁴²

Det avgjørende valget

Britene lovet India større grad av selvstyre. I 1937 ble det derfor holdt valg til provinsforsamlinger. Jinnah hadde nylig returnert til India etter flere år i England, og Muslim League stod svakt. Dette fikk avgjørende konsekvenser for subkontinentets fremtid. Muslim League tapte stort, de klarte ikke å vinne mer enn en fjerdedel av de forhåndsreservede seter. Kongresspartiet ga ingenting ved dørene, tvert om benyttet de denne sjansen til å presse Muslim League enda lengre ut i mørket.⁴³ Jinnah brukte dette som skremselspropaganda overfor Indias muslimer; slik vil hinduene behandle oss muslimene når britene forlater India. Fra nå av skjõt drømmen om et eget land, om Pakistan, fart blant muslimene på subkontinentet, og 23.mars 1940 i Lahore vedtok Muslim League resolusjonen om en egen stat.⁴⁴ Titusener sang i gatene. Gandhi fortvilte, det samme gjorde britene.

Nok en genistrek

Da 2.verdenskrig brøt ut, nektet Kongresspartiet å støtte britene hvis de ikke ble garantert et fritt India. Britene vendte tommelen ned. Mens Muslim League, ikke bare støttet britene, de bidro også med soldater. Som takk ga britene Muslim League lovnad om aldri å gi India selvstendighet uten at muslimene hadde godkjent en eventuell grunnlov for India. I et siste forsøk på å unngå splittelse av India, oppsøkte Gandhi Jinnah i hans hjem, med forslag om at et fritt India ville gi muslimene internt selvstyre i de provinsene de var i flertall i. Jinnah avviste tvert. Løpet var kjørt – kun opprettelsen av Pakistan telte for Jinnah.

Etter 2.verdenskrig åpnet britene for et overgangsstyre som ledd i Indias frigjøring. Styret skulle bestå av både hinduer og muslimer, og med unntak av én muslim, skulle Muslim League selv få velge hvem som skulle representere dem. Denne ene skulle da bli utpekt av Kongresspartiet. Jinnah protesterte kraftig. For Jinnah var Kongresspartiet det samme som ”hindupartiet”, mens Kongresspartiet mente de representerte alle indere. Jinnah stod på sitt og fikk det som han ville. Muslim League gikk til valg med kun ett tema på dagsordenen:

⁴⁰ Konkret skjedde dette: På et partimøte tiltalte Jinnah Gandhi som *mister* Gandhi, og ikke som *Mahatma* Gandhi (*stor leder*). Dette fikk salen til å pipe Jinnah ned fra talerstolen. Jinnah opplevde dermed at Kongresspartiet var vel så mye en spirituell (hinduistisk) bevegelse som en politisk bevegelse.

⁴¹ Det virkelige bildet av Jinnah er etter islamiseringen av Pakistan gjennom Zia ul-Haqs’ militærkupp i 1979, blitt forfalsket. I eksempelvis nasjonale undervisningsplaner og lærebøker, presenteres han som en gudfryktig og nærmest pietistisk muslim, dette for å prøve å bygge opp en tydelig muslimsk nasjonal identitet.

⁴² Jinnah er nærmest ”guddommeliggjort”. Det finnes knapt et eneste offentlig kontor i Pakistan som ikke har det klassiske portrettfotoet av Jinnah på veggen. Også i private butikker, restauranter og hoteller har Jinnah ofte fått hedersplassen.

⁴³ Bare så det er klart; mange muslimer stemte på Kongresspartiet, det vil først og fremst si muslimer som var sekulære og som hadde troen på et samlet India.

⁴⁴ 23.mars feires nærmest som en nasjonaldag, og heter *Pakistan Day*.

Pakistan. Valget avdekket en overveldende muslimsk støtte til Muslim League, og ikke siden mogulenes storhetstid hadde muslimene stått mer samlet.

På randen av borgerkrig

Selv om Jinnah vant dette valget, prøvde britene nok en gang å unngå splittelse av India, og foreslo opprettelse av en føderasjon med tre selvstyrende stater.⁴⁵ Jinnah anså dette som et mulig skritt på veien mot Pakistan. Men da Kongresspartiet insisterte på retten til å utpeke noen av sine egne muslimske medlemmer til en ny nasjonalregjering, satte Jinnah foten ned: Kun Muslim League skulle representere muslimer. Jinnah var kompromissløs i frykt for å skape splid muslimer imellom og dermed måtte vinke farvel til drømmen om Pakistan. Jinnah nektet å samarbeide med Kongresspartiet om noe som helst, og britene ga derfor Kongresspartiet beskjed om å danne en overgangsregjering uten Muslim League. Resultatet lot ikke vente på seg. Muslimene så for seg scenarioet at de ville ende opp med hinduherskere.⁴⁶ Muslim League arrangerte straks demonstrasjoner, og sommeren 1946 ble en blodig sommer. Titusener (på begge sider) ble drept og voldtatt. Ikke før Gandhi gikk fra landsby til landsby og truet med å sulte seg i hjel, stoppet volden.

Etter innstendig oppfordring fra britene, gikk Muslim League med på å delta i en midlertidig regjering. Dette for å dempe spenningen. Men forutsetningen til Jinnah var klar: Mer vold var uunngåelig - og bare opprettelsen av Pakistan kunne bringe endelig fred.

3.4 Partition – India splittes

I mars 1947 sendte britene Lord Louis Mountbatten til India med oppgaven å gi India selvstyre fra og med juni 1948. Allerede i det han ankom India, tok opprørere i Punjab livet av 3.500 personer. Borgerkrig mellom hinduer og muslimer syntes nærmere og nærmere. I håp om å stagge volden, fremskyndte Mountbatten umiddelbart frigjøringen til august samme år. En rekke ganger prøvde han forgjeves å få Jinnah til å akseptere et samlet India, men måtte til slutt motstrebere seg opp da han innså at volden bare ville eskalere og sannsynlig ende i full borgerkrig. Også Kongresspartiet ga opp håpet om samarbeid med Muslim League om et samlet India. Gandhi var så fortvilet over splittelsen at han som en siste utvei foreslo at Jinnah fikk posten som president i en samlet regjering. Gandhi ble avvist av sine egne, og Jinnah ble derfor aldri spurt.

Kartet tegnes

Britene ga ni menn i oppdrag å tegne det nye kartet på ti uker. Grensene skulle ikke offentliggjøre før dagen etter *partition*. Utgangspunktet for grensetrekkingen skulle være religiøs dominans. Men både hinduer og muslimer var bosatt over store deler av India. Det måtte bli vanskelig, nærmest umulig.

Tre dager etter at *partition* ble erklært, 14. august 1947, ble de nye grensene offentliggjort. Punjab var delt i to. Sikhene og hinduene i Øst-Punjab var fremdeles en del av India, og de tok til våpen for å drive muslimene over grensen til Vest-Punjab, nå Pakistan, og nedslaktningen av nærmere en million mennesker på subkontinentet var i gang. Aldri har verdenshistorien opplevd flere mennesker på flukt. Til sammen seks millioner hinduer og

⁴⁵ En i muslimdominerte Bengal, en i muslimdominerte Nordvest-India og en tredje stat i det resterende (største) området som var hindu-dominert. Altså skulle muslimene styre to stater, hinduene en stat.

⁴⁶ For muslimene var dette verre enn å bli hersket av britene, som tross alt tilber én Gud, i motsetning til hinduene.

sikker flyktet til India, og åtte millioner muslimer flyktet til Pakistan. Kaoset var totalt, lidelsene ubeskrivelige.⁴⁷ Elvene i både India og daværende Øst- og Vest-Pakistan fløt av blod. Kvinner og jentebarn ble kidnappet, mishandlet på det groveste og utsatt for massevoldtekt.⁴⁸ Mange tok sine egne liv etter fornedrelsene. Det finnes vel knapt en eneste familie på subkontinentet i dag som ikke ble berørt, som ikke har historier å fortelle fra foreldre og besteforeldre om overgrep og flukt. Gandhi var så desperat etter å stoppe volden, at han leste koranen offentlig, som en gest til muslimene. Det kostet han livet; en hinduekstremist drepte han (1948). Både hinduer og muslimer var rystet over drapet. Jinnah, Pakistans president, prøvde også å roe ned folk. Han understreket det som hadde vært holdningen hans siden før *partition*: Pakistan skulle ikke bli en teokratisk stat, styrt av muslimske lærde med guddommelige budskap. Både hinduer, kristen, sikker og andre skulle ha de samme rettighetene og privilegiene som muslimene.⁴⁹

Den uløste tragedien – Kashmir

India var delt og fordelt, med unntak av det autonome kongedømmet, Kashmir, dominert av muslimer. Kongen av Kashmir ønsket fortsatt selvstyre, men majoriteten av folket så mot Pakistan. Allerede to måneder etter *partition*, tok muslimske bønder i Vest-Kashmir (mot Pakistan) sakene i egne hender, og gjorde opprør mot hinduer som var jordeiere. Pashtunere og det pakistanske militæret hjalp til. De nådde nesten til hovedstaden i Kashmir, Srinagar, og hadde det ikke vært for at pashtunerne begynte å plyndre og plage folk før de nådde hovedstaden, hadde de erobret både Srinagar og flyplassen: Kashmir ville dermed vært erobret og antakelig hadde hele Kashmir vært under Pakistan i dag.

Den beleirede Kongen inngikk straks avtale med India om å bli en del av India. India fløy inn tropper umiddelbart, og presset opprørerne noen mil tilbake. Gjennom FN inngikk Pakistan og India våpenhvile, og India signerte også på at gjennom folkevalg skulle kashmirerne selv velge om de ville innlemmes i Pakistan eller India, eller om Kashmir fortsatt skulle være en

⁴⁷ Millioner ble plassert i flyktningleirer på hver side av grensene, etter å ha forlatt alt de eide. Forholdene i leieren var preget av en ufattelig nød med mye sykdom.

⁴⁸ I rapporten "Honour Killing – a study in legal and religious aspects" av Zainab Shah, er blant annet dette å lese om overgrepene som skjedde: The countless rapes and kidnappings of women and young girls are perhaps among the most sordid tales of partition. These females, some with children in their arms, were reportedly abducted, raped and molested, passed from one man to another, bartered and sold like cheap chattel.

The most predictable form of violence experienced by women, as women, which is visible, was when the women of one community were sexually assaulted by the men of the other, in an overt assertion of their identity and a simultaneous humiliation of the other by "dishonouring" their women. In this respect, the rape and molestation of Hindu, Sikh and Muslim women before and after Partition probably followed the familiar pattern of sexual violence, and of attack, retaliation and reprisal. By dishonouring another's wife, daughter, or sister, one ridiculed his religion, cultural, and personal honour. In many written accounts, women were forced to strip and parade naked through the marketplace. Other accounts tell of women being forced to dance naked in gurudwaras (Sikh hostels) and being raped in front of the men of their family. One doctor at a refugee camp in Jhang testified: "One of the cases that I treated was of a woman from village Chund Bharwana who was the wife of a railway porter. One of her hands was chopped off above her wrist and then she was thrown into the fire, as a result of which her lower portion got burnt. Perhaps one of the most gruesome injuries cited by doctors was the amputation of breasts of women. One doctor in particular said that "six such cases of chopped-off breasts were brought to the refugee camp and all of them proved fatal." Many women died trying to avoid sexual violation, preserve their chastity, and protect their religious and family honour. Scholars of India's partition have noted numerous ways in which women took their lives. Some jumped into the nearest well or set themselves ablaze. Sometimes the act was accomplished alone, sometimes all the women in a family committed mass suicide.

⁴⁹ Jinnah var sekulær på sin hals og hadde alltid vært genuint imot presteskaper som lederskap. Han argumenterte blant annet slik; hvis islam skal styre Pakistan, *hvilken* islam skal følges? *Hvem* skal tolke koranen og religiøse skrifter? Dette vil bare føre til konflikter, advarte Jinnah. Jinnahs klare standpunkt henger nok nøye sammen med at han var en velutdannet jurist fra universitet i England og i liten grad en praktiserende muslim.

selvstendig stat. Indias løfte er aldri overholdt, i frykt for at den overveldende muslimske majoriteten vil stemme for Pakistan.

Kashmirs skjebne har vært en ekstrem tragedie for både Pakistan og India. Konflikten er like uløst i dag som i 1947. I snart 60 år har derfor begge landene brukt om lag halvparten av nasjonalbudsjettet på militæret for å forsvare posisjonene i Kashmir.⁵⁰ Utviklingsmessig har dette vært en katastrofe for de nå hundretalls millioner av fattige. Helse og utdanning har alltid stått nederst på prioriteringslisten.⁵¹

3.5 En umulig konstruksjon?

Subkontinentet var delt; Moder India tronet majestetisk med et betydelig mindre Pakistan ved hver skulder. Verdenshistorien har vel aldri sett maken til konstruksjon; Pakistan var delt i to, Vest-Pakistan og Øst-Pakistan, atskilt av en luftlinje på 145 mil over det enorme India! Vest- og Øst-Pakistan var to helt forskjellige land geografisk sett; vest med ørkener og de enorme vanningsanleggene, øst med sine fuktige delta. Forskjellig språk, forskjellig kultur. Forskjellige folkeslag. Det eneste som bandt disse to løsrevne vingene sammen var islam, ingenting annet.

Jinnah døde bare ett år etter *partition*, og med Gandhis død i tillegg, var subkontinentets to store politiske frontfigurer borte.⁵² Jinnahs høyre hånd, Liaquat Ali Khan, tok over og førte Jinnahs tanker videre, inntil han ble drept tre år senere av en religiøs fanatiker. Den nyfødte nasjonen Pakistan snublet videre på svært ustøe ben, uten en grunnlov. Og uten en fungerende grunnlov ble det heller ikke gjennomført et eneste nasjonalt folkevalg gjennom hele 1950-tallet.⁵³ Muslim League ble splittet i flere fraksjoner, og konservative føydale dominerte partiet mer og mer. Politikere fordelte goder seg imellom, og korrupsjonen skjøt fart.⁵⁴ Det ble satset på industriell utvikling, mens bøndene ble ignorert og fikk også underbetalt for deres avlinger. Resultatet ble for lav matproduksjon til å mette den voksende befolkningen, matprisene gikk i været, økonomien ble svekket, og streiker bredte seg utover landet. Engstelige og korrupte politikere våget ikke å slippe folk til nasjonale stemmeurner i frykt for mistillit. I den kaotiske situasjonen spredte det seg opprørtendenser i hæren.

Det første militærkuppet

I 1958 tok general Ayub Khan grep om situasjonen, ikke minst for å komme sine underoffiserer i forkjøpet. Det ble innført militær unntakstilstand, politiske partier ble forbudt og korrupte politikere ble fengslet.⁵⁵ Folk var lettet og håpte at de hadde fått en leder som var

⁵⁰ Man kan kanskje få inntrykk av at India ene og alene er skurken bak den låste politiske situasjonen, ettersom avtalen om valg i Kashmir ikke er overholdt. Mange tviler derimot på at Pakistan vil akseptere et valgresultat der kashmirere stemmer for *uavhengighet*. Tvilen har sin gode grunn: Uten Kashmir er ikke *prosjektet Pakistan* fullført; P for Punjab, A for Afghanistan (NWFP) og K for Kashmir... At den vestlige delen av Kashmir, som har vært under Pakistans siden 1947, fikk navnet *Azad Kashmir* (det *frie* Kashmir), bygger opp under hypotesen om at Pakistan verken vil tillate et *uavhengig* Kashmir eller et Kashmir under India.

⁵¹ Hva gjelder helse og utdanning i Pakistan, se kap. 5 og 6.

⁵² Den tredje store og gjenværende politikerne etter prosessen som ledet til *partition*, var Indias første statsminister, Jawaharlal Nehru.

⁵³ Fra tid til annen var det valg til ulike de provinsielle forsamlingene, men aldri på samme tidspunkt, og dermed hadde heller ikke ett politisk parti særlig mulighet til å bygge opp en nasjonal posisjon.

⁵⁴ I forbindelse med en handelsavtale som skulle inngås, skal, i følge en fremtredende jurist den gang, en politiker ha sagt: "Jeg vil ikke høre et etisk foredrag, jeg vil bare vite om jeg kan bli straffet."

⁵⁵ Unntakstilstanden varte til 1962.

mer interessert i nasjonens beste enn egen vinning. Langt på vei fikk de også det.⁵⁶ Khan styrte effektivt. Han fortsatte industrialiseringen parallelt med at han også tok et solid grep om jordbruket, og økonomien skjøt fart. Ayub Khjan innførte også Muslim Family Law Ordinances (1961), et lovverk som ga kvinner rettigheter de aldri hadde hatt.⁵⁷

Den første krigen

I desember 1964 annonserte India at Kashmir var deres til evig eie. Måneder senere brøt den første krigen mellom Pakistan og India løs. Etter voldsomme kamper presset FN partene til våpenhvile. Pakistan fikk svi kraftig. Khan hadde opparbeidet svært gode bånd til USA (grunnet felles sak mot kommunismen). USA straffet Pakistan ved å trappe betydelig ned på militær og økonomisk støtte.⁵⁸ I tillegg førte krigen til økende misnøye i Øst-Pakistan. Omringet av India på tre sider, var Øst-Pakistan avhengig av gode handelsforbindelser med India. Og en ”fjern fjellprovins” (Kashmir) brydde de seg lite om. Dessuten hadde Vest-Pakistan fra starten av neglisjert Øst-Pakistan betraktelig, både politisk og økonomisk. Øst-Pakistan opplevde seg mer og mer som en koloni under Vest-Pakistan. I øst ble det produsert råstoff til eksport, men inntektene av eksporten gikk til industrialisering i vest. Majoriteten av pakistanere den gang, bodde også i Øst-Pakistan. De hadde kjempet på Jinnahs side i håp om å leve i et rettferdig demokrati. Nå var de i stedet underlagt militærregime, der 95 prosent av hæren og tre fjerdedeler av byråkrater var vestpakistanere. Øst-Pakistan følte seg mer og mer som en økonomisk melkeku uten noen som helst innflytelse. Eksempelvis stod Øst-Pakistans produksjon og eksport av råstoffet jute for over halvparten av nasjonens eksportinntekter, mens Øst-Pakistan fikk tildelt mindre en tredjedel av importgodene. Nesten all utenlandsk bistand gikk til Vest-Pakistan, 90 prosent av militærbudsjettet ble brukt i vest, og som et delvis resultat av dette, vokste økonomien dobbelt så fort i Vest-Pakistan. På denne tiden hadde en vestpakistaner 50 prosent høyere inntekt enn en østpakistaner, og hva gjaldt tilgang til sykehus og elektrisitet var forskjellene også enorme. Østpakistaneren mente seg ikke bare økonomisk diskriminert, de følte seg også direkte sosialt diskriminert av vestpakistanerne. I øst snakket folk bengali, et språk få av de vestpakistaniske byråkratene stasjonert i Øst-Pakistan forstod. I tillegg foregikk det rasediskriminering; vestpakistanerne så ned på de lavere og mørkere østpakistanerne.

Det andre militærkuppet

Misnøyen med militærregimet spredte seg også til Vest-Pakistan. Tross nasjonal økonomisk blomstring gjennom hele 1960-tallet, eide knappe to dusin familier (inkludert Ayub Khans nære familie) to tredjedeler av landets industri og fire femtedeler av bankvesenet. Folk lengtet etter jevn fordeling og demokrati. Industrierbeider gikk til streik, og lov og orden brøt etter hvert fullstendig sammen.⁵⁹ Oppildnet av Zulfikar Ali Bhutto, tok studenter til gatene i 1968 i protest mot diktaturet. Bhutto som hadde vært utenriksminister for Ayub Khan, hadde nå brutt ut og dannet sitt eget parti, Pakistan Peoples Party (PPP). Året etter trakk Ayub Khan seg

⁵⁶ Både feminister og intellektuelle omtaler general Ayub Khan i pene ordlag den dag i dag. Han anses som en mild general som tok kontroll i en umulig politisk situasjon, og hans politikk førte til stabilitet og økonomisk utvikling. Ayub Khan anses således som den beste militære lederen Pakistan har hatt.

⁵⁷ Muslim Family Law Ordinance la restriksjoner på menns enkle tilgang til polygami og (muntlig) skilsmisse, samt åpnet for at kvinner kunne få skilsmisse ved dom under visse forhold, og at de kunne få skilsmisserett nedfelt i ekteskapskontrakten og dermed kunne skille seg uten å gå veien om domstolen, jamfør siste årets debatt i Norge om skilsmisserettigheter for muslimske kvinner (se eventuelt *Feminin integrering*, HRS/2003). Ekteskapsalderen for jenter ble hevet fra 14 til 16 år. I det ekstremt mannsdominerte Pakistan var dette et stort fremskritt for kvinnene.

⁵⁸ Dette fikk Pakistan til å søke tettere allianser med Kina og arabiske stater.

⁵⁹ Tilstandene var så godt som fullstendig anarkistiske: Folk henrettet jordeiere, skatteinnkrevdere, politi og andre de anså som undertrykkere i full offentlighet.

tilbake etter å ha utpekt general Yahya Khan som sin etterfølger. Yahya Khan innførte straks unntakstilstand, men lovet samtidig at allerede året etter skulle det avholdes et demokratisk nasjonalt valg for første gang i landets historie, et løfte han holdt og som fikk konsekvenser verken han eller andre hadde den ringeste mulighet til å forutse.

3.6 Konstruksjonens endelikt

Den nye generalen ville prøve å bedre forholdet til Øst-Pakistan og bestemte at valget skulle avholdes etter prinsippet; én person, én stemme. Østpakistanerne ville dermed få majoriteten av plassene i nasjonalforsamlingen. Generalen vurderte imidlertid at hæren langt på vei ville beholde makten; det var så mange politiske partier til å kjempe om makten, at ingen ville få dominans. Generalen og hærens innflytelse ville være avgjørende.

Det er mulig at Yahya Khans tese stemte, men den ble aldri testet ut. Naturkreftene avgjorde valget og bestemte landets videre skjebne: Fire uker før valget raserte en orkan gjennom Øst-Pakistan og drepte en halv million personer og etterlot millioner hjemløse. Tross denne enorme katastrofen, sviktet Vest-Pakistan; de kom til unnsetning, men hjelpen var minimal, den kom sent, og den ble elendig administrert. Nok et svik fra vest, og demningen etter 23 års frustrasjon i øst brast. Partiet Awami League i Øst-Pakistan, gikk til valg med sitt allerede flere år gamle krav om selvstyre.⁶⁰ Opp mot 100 prosent av østpakistanerne ga sin stemme til frigjøringspartiet, og dermed fikk Awami League en overveldende majoritet av setene i den nye nasjonalforsamlingen. Av 313 seter i nasjonalforsamlingen fikk Awami League 169, og det nest største partiet, Pakistan Peoples Party til Zulfikar Ali Bhutto i Vest-Pakistan, fikk 88 seter. Vest-Pakistan var i sjokk.

Og sjokket ble ikke mindre av nyheten om at den nye statsministeren ville bli en østpakistaner fra et parti som hadde selvstyre som mål. Nå skulle en ny grunnlov skrives. Ville østpakistanerne opprettholde kravet om selvstyre? Svaret var et resolutt ja. Både general Khan, PPP-leder Bhutto og andre sentrale skikkelser i Vest-Pakistan, mente at et selvstyrt Øst-Pakistan var det samme som fullendt løsrivelse. Bhutto truet med boikott av nasjonalforsamlingen hvis ikke kravet ble trukket tilbake. Awami League stod urokkelig på sitt, og den ene forhandlingen etter den andre ga ingen resultater. I påvente av en løsning, utsatte general Khan åpning av nasjonalforsamlingen, og spenningen nådde bristepunktet. Det ble streiket over hele Øst-Pakistan, folk nektet å betale skatt. Det måtte ende i blodbad.

Moder India kommer til unnsetning

Vi er nå kommet til en (stygg) del av Pakistans historie som ytterst få pakistanere den dag i dag vil snakke om: Da muslimer slaktet muslimer. Da muslimske menn voldtok sine ”søstere”. Hvor mange titusener? Ingen vet, annet enn at det som foregikk etter at Vest-Pakistan fløy inn troppene sine til Øst-Pakistan, var grufullt på alle områder: Dacca ble bombet, landsby etter landsby ble brent og jevnet med jorden, avlingene led samme skjebne, husdyr ble massakrert. Men, det verste, og det som fremdeles synes umulig å både vedgå og å snakke om, er voldtektene.⁶¹

⁶⁰ Awami Leagues leder, Sheikh Mujibur Rahman, krevde allerede i 1966 at Øst-Pakistan skulle få selvstyre med unntak for utenriks- og forsvarspolitik. Dette fikk ikke særlige konsekvenser for andre enn han selv; han ble arrestert på bakgrunn av falske anklager om konspirasjon med India, for så å bli løslatt kort tid etter.

⁶¹ Da det ble kjent verden over at bosniske muslimske kvinner ble systematisk voldtatt av de greskortodokse serberne og katolske kroatene under krigen på Balkan, opplevde mang en muslim av annen nasjonalitet dette som en fornedrelse av muslimer generelt. Dette var også reaksjonen blant muslimer i Pakistan. Noen (ytterst få)

I løpet av åtte måneder flyktet ti millioner østpakistanere til India. India advarte Vest-Pakistan; vi er et fattig land, vi har ikke kapasitet til å ta imot alle disse menneskene. Tilstandene endret seg ikke. Øst-Pakistan skulle ydmykes til kravet om selvstendighet ble trukket tilbake. Statsminister Indira Gandhi beordret hæren til å forberede seg til krig.⁶²

Da vinterteppet la seg over Himalaya i desember 1971, og slik umuliggjorde at kineserne kom sine vestpakistanske venner til unnsetning, invaderte India Øst-Pakistan og ble møtt av en jublende befolkning. To uker senere var det hele over. *Bangladesh* plasserte seg på verdenskartet.

General Yahya Khan trakk seg umiddelbart i skam over nederlaget, og det nye Pakistans ledende politiker, PPPs Zulfikar Ali Bhutto, overtok makten.

3.7 En ny æra

Ingen pakistansk politiker etter *partition* og frem til og med i dag, er mer elsket og hedret enn Zulfikar Ali Bhutto. Denne sønnen av en mektig jordeier i Sindh, utdannet ved de beste universitet (Berkly og Oxford), vinelskeren, og den karismatiske sigarrøykeren som for de mange millionene fattige var symbolet på rettferd.

Bhutto var mer eller mindre tvunget til å innføre militær unntakstilstand da han tok over det dypt rystede nye Pakistan. Han hadde derimot folket i ryggen. Hans slagord, ”mat, klær og husly”, ble tatt imot med varme i hver krok han besøkte for å spre sitt sosialistisk-inspirerte budskap. Ikke bare de fattige omfavnet Bhutto. Ingen leder har, verken før eller siden, høynet kvinners status mer enn Bhutto. Han oppfordret kvinner til å ta utdannelse, til å ta del i det offentlige livet, til arbeid utenfor hjemmet, og han gikk selv foran som et godt eksempel ved å ansette kvinner i byråkratiet. Bhuttos antakelig viktigste handling var at han fikk på plass Pakistans første demokratiske grunnlov.

Bhutto var dypt elsket og respektert blant de fattige – med god grunn. Han gjennomført jordreformer, styrket fagforeningene, økte minimumslønnene, som samlet styrket selvbildet til de fattige. Men Bhutto var også forhatt, noe som til slutt kostet han livet. Tre trekk ved hans karakter førte han i graven:

1. Han kunne være taktløs og karakterisere opponentene sine med de mest degraderende etikettene i full offentlighet.⁶³
2. Hans motstand mot den vestlige globale overmakten, blindet hans syn på balanse mellom privat og nasjonalt eierskap. Bhutto skapte en ”islamisk sosialisme” som antakelig satte Pakistan økonomisk tilbake et tiår. For å frariste de få mektige familiene som satt på enorme verdier, nasjonaliserte han det meste av industrien, bankvesenet og forsikringselskap. Velstående pakistanere fikk panikk og våget ikke investere mer i næringslivet.⁶⁴ Byråkratene hadde liten eller ingen erfaring med

pakistanske muslimer, i private sammenhenger, pekte den gang på at voldtektene som skjedde på Balkan, ikke nødvendigvis måtte tolkes som et spesifikt våpen rettet mot muslimer av ikke-muslimer, og henviste nettopp til voldtektene da Vest-Pakistan invaderte Øst-Pakistan. De ble ikke møtt med dialog eller forståelse.

⁶² For ordens skyld: Indias tidligere statsminister, Indira Gandhi, var *ikke* i slekt med Mohanda Gandhi.

⁶³ De fattige elsket han jo bare desto høyere for dette, mens særlig de religiøse figurene tilga han aldri.

⁶⁴ De rike investerte i utlandet. Men til og med vanlige forretningsfolk vegret seg for å investere pengene i Pakistan. De visste ikke hva Bhutto dagen etter kunne finne på å nasjonalisere.

næringsvirksomhet, og det tok kort tid før deler av industrien enten gikk for halv fart eller stoppet helt opp. Dette medførte igjen at utenlandske investorer vegret seg for å satse kapital i Pakistan.

3. Nasjonaliseringen henger sammen med Bhuttos tredje karaktertrekk; hans tendens til å opptre som en aristokratisk jordeier istedenfor en demokratisk valgt leder. Som en forretningsmann nær Bhutto skal ha formulert det: ”Bhutto nasjonaliserte ikke for sosialismens skyld, men for sin egen skyld”.

For å balansere makten til hæren i Pakistan, opprettet Bhutto en føderal sikkerhetsstyrke (Federal Security Force, FIS), underlagt Bhutto personlig. Om motivet kunne synes edelt, hjalp dette lite så lenge Bhutto brukte FIS til å undertrykke motstanderne sine. Flere hundre politiske opposenter ble fengslet og mishandlet.

Det tredje militærkuppet

Fusket Bhuttos og hans medhjelpere en smule ved valget i 1977, for å demonstrere en enda mer overveldende støtte til Bhutto enn han hadde? Ingen kan med sikkerhet svare på dette, annet enn at to forhold er uomtvistelige: Han trengte ikke fuske. Det angivelige fusket ga hans verste motstandere, de religiøse politiske lederne, en gylden anledning til å ildne opp massene. De lot seg ikke be to ganger. Demonstrasjoner ble arrangert landet over de neste månedene, og en Bhutto presset ned på knærne, prøvde å blidgjøre de religiøse. Vinelskeren Bhutto innførte alkoholforbud, forbud mot gambling, og han endret helligdagen fra (den kristne) søndagen til (den muslimske) fredagen. Bråket i gatene stilnet, men det var for sent: Hæren hadde fått nok og ville ikke lenger la seg diktere av en folkevalgt sivilperson som de fryktet og hadde mistillit til. General Zia ul-Haq, ironisk nok håndplukket som leder av hæren av Bhutto personlig, avsatte Bhutto og plasserte seg selv i presidentstolen.⁶⁵ Bhutto hadde kalkulert helt feil: Han trodde at den personlige utnevnelsen av Zia året før, ville svekke militærets makt ved at Zias lojalitet var hos Bhutto.

FIS ble forbudt og politiske fanger frigitt. De reiste land og strand rundt og holdt flammende politiske taler, det samme gjorde Bhutto, med fremdeles bred støtte i folket.⁶⁶ Zia ble nervøs, og Bhutto ble arrestert, under tvilsomme anklager om delaktighet i mord på en politisk opposent.

Ett og et halvt år under usle kår i fengsel, en regissert rettssak – Bhutto henges. Og dermed ble Bhutto en demokratiets martyr.

3.8 General Zia - sårene blør den dag i dag

Diktatoren Zia ul-Haqs 11 år lange styre (1977 – 1988) laget et helvete på pakistansk jord, og gjør det den dag i dag. Det er vel ingen pakistaner som er så forhatt som Zia ul-Haq. Så godt som enhver intellektuell, enhver menneskerettighetsforkjemper, enhver feminist i Pakistan i dag, fortviler og forbanner hva denne diktatoren stelte i stand av ulykke for Pakistan. Med rette. Å gå den aller første tiden med Zia i presidentstolen i sømmene, er om mulig enda mer fortvilende. Under ”normale” forhold hadde han blitt styrtet raskt. Zia fikk nemlig en elendig start. Matprisene økte i været, økonomien stagnerte helt. Han møtte så mye politisk motstand,

⁶⁵ Zia ul-Haq lovet å gjenreise demokratiet i Pakistan gjennom valg innen 90 dager. Det ble aldri noe av verken dette eller andre annonserte valg.

⁶⁶ Hadde Zia holdt lovnaden om valg, ville Bhutto vunnet galant.

at han så seg nødt til å henrette over 2000 personer og torturere hundrevis andre. I tillegg stoppet USA, ved Jimmy Carter, all økonomisk og militær hjelp til Pakistan da det ble klart at Zia ikke ville stanse utviklingen av atomvåpen.⁶⁷ Med den brede folkelige motstanden og den kritiske økonomiske situasjonen, syntes det bare som et kort tidsspørsmål før diktatorens fall.

Den kalde krigen ble Zias redning. Sovjetunionen invaderte Afghanistan i 1979. USA, som med rette hadde sett på Zia som en diktator og bøddel, trengte en alliert mot Afghanistans grenser. Det fantes ikke et alternativ til Pakistan.⁶⁸ Og Reagan-administrasjonen visste å blidgjøre Zia. I løpet av 1980-tallet pøste USA inn over syv milliarder dollar i bistand til Pakistan (inkludert bombefly og tanks, som Zia i all hovedsak sendte til grensen mot India, og ikke til grensen mot Afghanistan). To av disse milliardene skulle indirekte gå til afghanske mujahidin ("hellige" krigere), men endte i rikt monn i lommene på militæret. Resultatet av den amerikanske bistanden lå i kortene; hæren vokste seg sterkere enn noensinne. Hæren tok indirekte og direkte kontroll over så godt som alle aspekt ved samfunnslivet; utdanning, jordbruk, bygningsarbeid, transport, og (selvsagt) rettsapparatet.⁶⁹

Zia måtte legitimere styret sitt overfor folket. Han grep til det nærmeste, islam, det nærmeste i den forstand at han var sønn av en dedikert muslimsk bønneleder, han var selv genuint religiøs, og han hadde behov for å tilfredsstille de religiøse politiske kreftene (som i høy grad medvirket til Bhuttos fall). Zia fulgte nøye med revolusjonen til Kohmeini i Iran, og bestemte seg for en "middelvei" for ikke å skremme bort utenlandsk investorer, men samtidig tilfredsstille islamistene. Han islamiserte deler av lovverket og opprettet shariadomstol, et lovverk og en domstol som opererer i dag.⁷⁰ Folk ble eksempelvis pisket i offentlighet for å drikke alkohol, kvinner som ble gravide etter voldtekt (som de ikke kunne bevise var voldtekt) ble fengslet for utroskap, kvinners vitneprov ble tillagt halv vekt av menns vitneprov, førstegangs tyver ble dømt til avhugging av hender, og folk ble dømt til døden ved steining for utroskap. Det eneste gledelige i denne udemokratiske tragedien, og som viser den milde delen av Pakistans ansikt, er at *ingen* tyver noensinne har fått kappet av hånden. Loven krever nemlig at en lege skal utføre amputasjonen. Ingen pakistansk lege har sagt seg villig til å opptre som bøddel. Ingen har heller blitt steinet til døde. Alle som har blitt dømt til døden ved steining, har kunnet anke saken. Og alle ankene har ført til redusert straff.

General og president Zia klarte seg bra:

1. Privatisering av deler av industrien ga positive økonomiske resultater.
2. Økonomisk bistand fra USA bidro ytterligere til vekst.
3. Han hadde flaks: nesten alle hvete- og bomullsavlingene under Zias styre var gode.

Men svært mange var misfornøyde med Zias jernhånd og islamisering av landet. Og spesielt i provinsen Sindh var folk forbitret over å bli styrt av en hær med en betydelig dominans av punjabere. Zia slo effektivt og brutalt ned opprøret som måtte komme, og lovet nok en gang demokratiske valg som igjen viste seg å være et tomt løfte.

⁶⁷ Tidlig på 1970-tallet initierte Bhutto prosessen for å utvikle atomvåpen. Dette var et motsvar til India som nektet å signere avtale om ikke-spredning av atomvåpen. Bhutto formulerte avgjørelsen slik: "Hvis India utvikler bomben, så skal vi spise gress eller blader, til og med gå sultne, men vi skal bygge en for egen hånd."

⁶⁸ USAs "alternativ" var foruten Pakistan, Ayatollah Kohmeinis Iran og kommunistenes Kina. Zia hadde for øvrig vist seg som en klar motstander av kommunismen, og både den pakistanske hæren og folket hadde tatt seg særdeles godt av de om lag to millioner afghanere som allerede på dette tidspunktet hadde flyktet over grensen.

⁶⁹ Den anklagede fikk ikke rett på advokat, ble nektet saken ført for åpen domstol, og ble fratatt ankemuligheter.

⁷⁰ I kap 8 vil vi gå nærmere inn på både selve lovverket og konsekvensene, med særlig vekt på konsekvensene for kvinner.

For å sikre seg fortsatt makt, presset Zia nasjonalforsamlingen til å vedta det såkalte åttende lovtillegget (the eight amendment) i grunnloven som Bhutto fikk på plass i 1973. Dette tillegget sikret Zia og hans regime mot noensinne å bli straffeforfulgt for brudd på nettopp grunnloven. Det gav han også rett, som president, til å avsette nasjonalforsamlingen når som helst og uten å måtte grunngi avsettelsen.⁷¹

Allah og CIA konspirerer?

Etter åtte år opphevet Zia unntakstilstanden, og Benazir Bhutto, datter av avdøde Zulfikar, returnerte til Pakistan tidlig i 1986 etter eksil i London.⁷² Til manges forbauselse, ønsket tre millioner pakistanere henne velkommen hjem på flyplassen i Lahore. Benazir ble overrøst med roseblader, og folk ropte taktfast: ”Lenge leve *Bhutto*.”

Å velte Zia gjennom demonstrasjoner og opprør, var umulig. Zia hadde full kontroll over hæren, og hæren hadde full kontroll over folket. Benazir satset på å bygge opp PPPs medlemsmasse og organisasjonsapparat. Hun giftet seg i 1988 og ble gravid.⁷³ Fire dager etter at graviditeten ble annonsert, oppløste Zia nasjonalforsamlingen og skrev ut valg.⁷⁴ Datoen for valget var plottet med omhu: Benazir ville være gravid i åttende måned, og sannsynligheten for at hun ville klare å gjennomføre en valgkampanje var minimal. For virkelig å være på den sikre siden, forbød Zia også politiske partier å delta i valget – altså ville valget uansett bli en farse.

Det ble aldri valg. 17. august styrtet Zias presidentfly like etter at det hadde lettet. Ikke bare Zia ble drept. Ti av Pakistans ledende generaler og andre sentrale i hæren, pluss USAs ambassadør, gikk med i styrtet.

Var det sabotasje? Etterforskning antydte sabotasje som en mulighet, men det er aldri blitt offentlig stadfestet. Enkelte pakistanere har imidlertid et klart svar på det ”beleilige” flystyrtet:

Det var en hellig konspirasjon mellom Allah og CIA.

”Den rosa svanen” innfrir Bhuttos vilje

General Zia fikk ikke oppfylt en av sine siste befalinger; å forby politiske partier å stille til valg. Kjennelsen om frie valg som falt i Høyesterett, ble heller ikke prøvd stoppet av interimregjeringen ved den nye presidenten, Ghulam Isaq Khan, eller hærens nye leder Mirza Aslam Beg.⁷⁵ Men hva med Benazir og graviditeten? Hvordan skulle hun høygravid eller midt i en barnefødsel kunne reise land og strand rundt som PPPs valgkampleder? Barnet ordnet det

⁷¹ Det bør nevnes at lovtillegget kan ha hatt én positiv effekt; generalene holdt fingrene borte fra demokratisk valgte regjeringer i fjorten år etter Zias død i 1988. Det åttende lovtillegget gav dem hele scenen i kulissene

⁷² Zia holdt Benazir vekselvis i husarrest og fengsel fra 1980 til 1984 i frykt for at hun ville lede an en motstandsbevegelse mot han. I 1984 lot han Benazir reise til London for å få medisinsk hjelp etter et 11 måneder lang opphold i fengsel under svært dårlige forhold.

⁷³ Ekteskapet med Asif Zardari kommer vi tilbake til i kap.3.9.

⁷⁴ Zia begrunnet oppløsningen av nasjonalforsamlingen med at lov og orden hadde kollapset. Dette var langt på vei sant, men nasjonalforsamlingen kunne vanskelig beskyldes for at Pakistan var blitt en ”heroin- og kalashnikov-kultur” som følge av krigen i Afghanistan. Kriminaliteten hadde derfor eksplodert i både byene (særlig Karachi) og på landsbygdene (bandittgjenger plyndret uhemmet og kidnappet de velstående).

⁷⁵ Etter grunnloven overtar visepresidenten presidentstolen ved presidentens bortgang. Ghulam Isaq Khan hadde tidligere vært finansminister under Zia. Den nye lederen av hæren, Mirza Aslam Beg, var den eneste generalen av høyere rang igjen i Pakistan etter flystyrtet.

selv ved å se dagens lys over en måned for tidlig (igjen en ”hjelpende hånd fra Allah”?). Benazir fikk fem uker på seg til å bli statsminister.

Interimregjeringen utstedte ikke identitetskort før valget. Dermed var millioner av (særlig) fattige Bhutto-tilhengere fratrukket stemmeretten. Benazir vant likevel med stor nok margin til å danne en flertallsregjering. Den første muslimske kvinne i Pakistan og den muslimske verden nyere historie kunne innta statsministerstolen. Men før hun fikk satt seg i stolen, la General Beg krav på bordet som fratok Benazir sentrale styringsmuligheter: Ghulam Isag Khan, som ikke var medlem av PPP, skulle utnevnes til president, og Benazir måtte ikke røre forsvarsbudsjettet.⁷⁶ Benazir hadde vunnet, men måtte dele makten med to menn. Dette svake utgangspunkt var sterkt medvirkende til at hun nettopp ble den svakeste lederen i Pakistan siden 1950-tallet før General Ayub Khan.

Hennes far, Zulfikar Ali Bhutto, fikk imidlertid oppfylt viljen sin. Benazir var den klokeste av de fem barna hans, og viste tidlig politisk teft. Selv om hun var den eneste jenta i søskenflokket, var det ingen tvil hos Bhutto: Benazir var juvelen, hun skulle arve ”hans” parti.

3.9 Som en Hollywood-film

En kvinne som Pakistans leder. Demokratisk valgt etter 11 år med den verste tyrannen gjennom tidene ved roret. Folk hadde enorme forventninger. Ikke minst kvinnene. Det ble da også raskt endringer – i den offentlige sfæren. Stemningen i gatene ble mildere med Benazir som leder. Og dermed kunne kvinnene slappe mer av for eksempel i forhold til den strenge kleskodeksen som alltid råder når de religiøse og konservative sitter med makten. Men fikk Benazir utrette noe *konkret* for kvinnene? Nei, ingenting i løpet av det halvannet året hun regjerte.⁷⁷ Men gjennom personlige handlinger, som å besøke voldsutsatte kvinner på sykehus, økte kun kvinners bevissthet om deres verdighet og rettigheter, mener pakistanske feminister. Hun skal også ha kreditt for å ha gjenreist demokratiet; hun opphevet sensuren, løslot politiske fanger, og avskaffet Zias strenge reguleringer av fagforeninger, studentorganisasjoner og politisk aktivitet. I rettferdighetens navn må også et faktisk forhold nevnes; Benazir og hennes PPP hadde ikke flertall for å kunne gjennomføre lovendringer, og så lenge hun ikke hadde styringsmulighet over forsvarsbudsjettet kunne hun vanskelig øke de viktige budsjettene til helse og utdanning.

Men hvem er egentlig Benazir, kvinnen som har plassert seg selv i verdenshistorien? Benazirs over 50 år lange liv har mer enn nok ingredienser til å bli en gigantisk Hollywood-slager: Drap på hennes far og brødre, personlige og politiske intriger, blodige nederlag og gnistrende seire. En drivende dyktig og seig politiker. En kvinne kjent for ikke å frykte noen. En vakker ”rosa” svane med et overdådig luksusliv, som også vet hva kamp på liv og død mot diktatur og tortur innebærer av smerte og forsakelse.⁷⁸ Og det er nettopp kampen for å overleve under Zia som mange mener formet henne til det ”politiske dyret” hun ble og fremdeles er: Benazir mistet sin uskyld da Zia internerte henne i fem år. I 10 måneder levde hun isolert på enecelle under groteske forhold med daglig trussel om å bli likvidert. Hun holdt på å miste hørselen,

⁷⁶ Angående kutt i forsvarsbudsjettet, er ikke dette kravet 100 prosent verifisert, men sannsynligheten for at Benazir ble pålagt å holde fingrene borte fra forsvarsfattet er overveldende.

⁷⁷ Det samme gjelder for neste periode hun regjerte.

⁷⁸ At Benazir betegnes som rosa, har to forklaringer: Hennes svært lyse hud, og/eller hennes hang til rosa sportsbiler under studietiden ved Oxford og Harvard.

balansenerven stod i fare for å ødelegges, ansiktet var nær ved å bli paralyisert, og hun utviklet i en periode anoreksi. Men hun nektet å gi etter for General Zias krav: Gir du opp politikken, så er du fri.

Det er også få som vil protestere mot påstanden om at den største katastrofen i Benazirs (særlig politiske) liv, er ekteskapet hun motvillig sa ja til. Selv om Benazirs far og mor giftet seg av kjærlighet, var dette en umulig tanke for Benazir.⁷⁹ "Mitt personlige liv snudde seg dramatisk da jeg 29.juli, 1987, sa ja til et arrangert ekteskap... mine foreldre hadde giftet seg av kjærlighet, og jeg vokste opp i den tro at en dag ville jeg forelske meg og gifte meg... Men min høye profil i Pakistan hindret muligheten for meg til å møte en mann i naturlige sammenhenger, bli kjent med ham, og så gifte seg."⁸⁰

Da Benazir returnerte fra eksil i England, ble hun utsatt for et sterkt press i familien om å gifte seg. Hun hadde klart å utsette giftermål på grunn av alle årene i fengsel, og dernest i eksil for å redde helsen, og på grunn av egne motforestillinger.⁸¹ Men da hun returnerte til Pakistan, innså hun at som enslig kvinne ville hun få troverdighetsproblemer som ledende politiker: "I det mannsjåvinistiske samfunnet vi lever i... er en enslig kvinne suspekt... de uuttalte reservasjonene mot meg var at en enslig kvinne kunne være for nevrotisk til å lede et land, eller for aggressiv, eller for sky. Dette er særlig tilfelle i et muslimsk samfunn, hvor ekteskap anses som realisering av en mann og kvinnes liv, og barn anses som ekteskapets naturlige konsekvens...".

Benazir var "hele" 35 år da hun ga etter for ekteskapspresset, i pakistanske forstand en altfor høy alder for en førstegangsbrud. En kvinne som passerer 25 år anses for å miste sin skjønnhet og uskyld.

Benazir kjente ikke sin kommende ektemann, Asif Zardari. Asif Zardari var langt på vei en ikke-person, med et særdeles dårlig rykte: skyteglad, et ukontrollert temperament som kunne ende i slåsskamper, en playboy uten penger, lav selvtilitt, ikke særlig smart, heller ikke velutdannet eller aristokratisk. Få som kjenner Pakistan vil være uenige i at Asif Zardari var en politisk katastrofe av dimensjoner for Benazir. Han var gjennomkorrupt. Det eneste man ikke klarer å enes om er hvem av dem som var/er mest korrupt. Men det er et faktum at dette ekteparet har ranet den pakistanske statskassen for ufattelige beløp, så svimlende beløp at det kanskje "helsemessig" er godt at særlig den pakistanske nasjonen ikke kjenner til summene. Det var da også korrupsjon som førte til at president Ghulam Isaq Khan benyttet en av sine to forutsetninger for å la Benazir overta makten i Pakistan i 1988: han avsatte henne. I tillegg til hovedanklagen om korrupsjon, klarte ikke Benazir å få kontroll på blodige etnisk konflikter i Karachi og heller ikke den økende kriminaliteten i sin hjemprovins Sindh.⁸² Om korrupsjonsanklagene sa Benazir: "Mine hender er rene."

Presidenten oppløste nasjonalforsamlingen og utskrev nytt valg.

⁷⁹ Zulfikar Ali Bhutto ble først giftet bort arrangert. Han forble i dette ekteskapet, men giftet seg så av kjærlighet med Nusrat Bhutto, Benazirs mor.

⁸⁰ Fra Benazirs selvbiograf:

⁸¹ Også et uoppløst mord på hennes yngste bror i 1985, var medvirkende til at Benazir avviste ekteskapsplaner til hun var 34 år.

⁸² De voldelige konfliktene mellom sindhis og mohajirs i Karachi eskalerte til nye høyder tidlig i 1990. Terrorbombing og hundrevis av massakre i Karachi, i tillegg til omfattende røverbandevirksomhet i indre deler av Sindh, uroet hæren. Generalene så for seg et scenario der de ble nødt til å sende deler av hæren til Sindh på grunn av borgerkrigstilstander, og at India da ville benytte sjansen til å erobre hele Kashmir. Generalene ba Benazir om å innføre militær unntakstilstand i Sindh, hennes hjemprovins, noe hun nektet.

Religiøse og konservative allierer seg

På tross av at Benazir ble tiltalt for korrupsjon, og med en ektemann i fengsel for de samme anklagene, stilte Benazir til valg igjen. Men denne gangen tapte hun. Hun mistet mange stemmer grunnet korrupsjonsanklagene. For pakistanere er det ingen sensasjon at politiske ledere er korrupte, men at statsministerens ektemann også var sentralt involvert, det ble for mye for folk.⁸³ Benazir hadde heller ikke klart å gjøre noe med grunnleggende nasjonale behov; nye skoler, nye veier og rent vann. Hennes økonomiske politikk hadde vært en regelrett katastrofe.

Valgvinneren var derimot en helt ny konstellasjon i pakistansk historie; en allianse bestående av ni partier på den religiøse og konservative og fløyen, med ledere som hadde solide bein på innsiden av industri, forretningsliv, hæren og det religiøse etablissementet.⁸⁴ Folk stemte på denne alliansen i håp om politisk handlekraft. De hadde erfart hvor svak Benazir hadde vært fordi hun (også) hadde manglet støtte nettopp blant religiøse ledere, i hæren, i industrien.

Den nye alliansens største parti, Muslim League, fikk statsministerposten ved industrimagnaten Nawaz Sharif.

Og korrupsjonen fortsetter

Nawaz Sharif var en av Punjabs mektigste menn både politisk og økonomisk. Han ledet provinsregjeringen i en årrekke før han ble statsminister, og han og hans familie var ledende innen den private industrien i samme provins. På tross av enorme eiendommer, verdier og inntekter, klarte heller ikke Sharif å holde fingrene bort fra nasjonens felleskasse. I hans periode som statsminister fra 1991 til 1993 fikk landets økonomi dog et lite oppsving. Men det fikk også Sharifs egen økonomi, og dette, kombinert med mangel på kontroll med kriminalitet og opprørtilstander i Sindh, fikk militæret til å miste tålmodigheten.

Ny periode med Benazir, og enda mer korrupsjon

Under Benazirs første periode som statsminister, ble ektemannen på folkemunnet kalt *Mr. 10 percent*, grunnet mistanken om korrupsjon. Hvordan skulle Benazir kunne vinne en ny valgkamp med et slikt rykte? Folket tilga henne. Folk tenkte: Det var ikke Benazir som var korrupt, det var ektemannen. Hun visste ikke hva som foregikk! Og i 1993 var Benazir tilbake i statsministerstolen. Men hun hadde endret karakter. Hun var blitt betydelig mer arrogant, hun var besatt av å revaske seg for korrupsjonsmistanker. Og den lille diktatoren i magen, som hennes venner og nærmeste allierte hadde observert i forrige statsministerperiode, våknet til livet. Hennes daværende pressesjef, Hussain Haqqani, beskrev henne slik: "Hun klarte ikke lenger å skille mellom Bhuttofamilien og Pakistan. For henne var hun Pakistan, og hun kunne gjøre som det behaget henne."

Og Benazir gjorde som hun ville. Hun etablerte en ny ministerpost, *investeringsminister*. Ja, utrolig nok stemmer det; hun utpekte sin egen ektemann til investeringsminister! Og Asif Zardari "steg i gradene": Fra å ha blitt kalt *Mr. 10 percent*, ble han nå omtalt som *Mr. 40 percent*.⁸⁵

⁸³ Den neste regjeringen prøvde å få Benazir og ektemannen dømt for korrupsjon, men lyktes ikke.

⁸⁴ Alliansen het *Islamic Democratic Alliance*. Det er verdt å merke seg at blant den pakistanske befolkningen har aldri islamistiske parti hatt særlig oppslutning, noe som må tolkes som at det er et grunnleggende ønske om at landet skal styres etter sekulære og mest mulig demokratiske prinsipper.

⁸⁵ Prosentandelen henspiller på hva han skal ha forlangt i bestikkelser for å gi utenlandske investorer kontrakter med pakistanske myndigheter.

Korrupsjonen under Benazir og Asif antas å aldri ha vært høyere i Pakistans historie. I tillegg klarte Benazir nok en gang å skakkjøre økonomien fullstendig; hun lånte milliarder i utlandet uten mulighet for å overholde lånebetingelser. Antall utenomrettslige henrettelser (utført av militæret i Karachi på grunn av konfliktene mellom mujahirs og sindhis) steg betraktelig under hennes styre. Hun avlyttet ulovlig både politiske motstandere, militære ledere og dommere. Men for vanlige folk toppet det seg da broren til Benazir, Murtaza Bhutto ble drept i september 1996. Hatet mellom den populære Murtaza Bhutto, som lå an til å tre inn i det politiske toppsjiktet i PPP, og den upopulære Zardari, var viden kjent. ”Alle” mente Zardari stod bak mordet. Ekteparet Bhutto kunne ikke delta i begravelsen, da folkemassen antakelig hadde drept dem.

Men først og fremst grunnet korrupsjon og økonomisk vannstyrt, mente daværende president Farooq Leghari, PPP-er og hennes venn gjennom 20 år, at han ikke kunne annet enn å avsette Benazir.⁸⁶ Asif Zardari ble fengslet for anklager om korrupsjon og delaktighet i mordet på Benazirs bror.⁸⁷ Benazir ble også tiltalt for korrupsjon og reiste tilbake til England. Hun har siden pendlet mellom eiendommene sine i London og Dubai.

3.10 Mot talibanland?

Igjen var bordet dekket for Nazaz Sharif.⁸⁸ Denne gangen skulle han vise seg å opptre mer diktatorisk enn noen annen folkevalgt før han.⁸⁹ Han gjorde alt som stod i sin makt for å kneble all opposisjon. Han fjernet Zia ul-Haqs lovtilllegg om at presidenten kunne oppløse nasjonalforsamlingen, han sparket presidenten, han avsatte lederen for hæren og en uavhengig høyesterettsjustitiarius, og innsatte sine egne ortodokse marionetter.

I forrige periode hadde Sharif leflet med islamsk lovverk for å tilfredsstille sine partnere i regjeringsalliansen. Denne gangen ble det langt verre. Pakistan var herjet av kriminalitet og til tider anarkistisk tilstander grunnet flommen av våpen i kjølvannet av krigen i Afghanistan og indre etnisk uro. Islam skulle være løsningen, i følge Sharif. I en serie taler (september 1998) til ekstremister, åpenbarte han sine religiøse visjoner om å innføre et tillegg i grunnloven som ville gi han frie tøyler til *full* islamisering av lovverket, og dermed en talibanisering av Pakistan: ”Spre dere over hele landet og kjemp mot alle krefter som motarbeider shariah. De som opponerer mot shariah er pervertert av Vestens samfunn. Dere har bedt meg om å innsette det islamske systemet. Jeg har gjort min jobb, nå er det deres tur. Hele min regjering og statens maskineri er nå til deres disposisjon”, sa Sharif. Ispedd religionshistoriske anekdoter datert religionstifteren Muhammeds tid, bedyret han at motivet ikke var politisk, selv om lovtillegget ville gi han makt til å overkjøre grunnloven, detaljstyre Pakistan og samtlige av dets provinser: ”Gud vet hva mitt ønske er; jeg vil løfte opp de undertrykte, foreldreløse og enker.” Bare ved hjelp av Guds lover kan landets sykdommer som røveri, gjengvoldtekter, korrupsjon og rettsløse tilstander kureres, understreket han.

Denne talen, som ble holdt i hovedstaden Islamabad, der Nawaz Sharif utislyrt oppfordrer de troende til vold mot medborgere, utløste trusler fra ekstremister om å likvidere medlemmer av

⁸⁶ I følge offisielle estimater, skal ekteparet ha unndratt over en milliard dollar. I 2003 ble de dømt for korrupsjon i Sveits.

⁸⁷ Zardari sitter fremdeles fengslet.

⁸⁸ Fra 1988 til 1997 skiftet Benazir Bhutto og Nawaz Sharif på makten, de hadde to runder hver og ingen av dem fikk fullført en hel periode før de ble avsatt.

⁸⁹ Mange mener han ikke bare er den mest diktatoriske folkevalgte, men at han også overgikk Zia ul-Haq.

nasjonalforsamlingen som talte mot å grunnlovfeste shariah. Og blant vanlige folk og aktive demokratiske krefter utspilte det seg tilløp til panikk. Folk var ikke i tvil: Sharif ønsket et talibanisert Pakistan der han selv tronet som en enveldig despot.⁹⁰

Punjaberen Sharif favoriserte også Punjab så sterkt, både politisk og økonomisk, at det ble trukket paralleller til bakgrunnsteppet for borgerkrigen i 1971, da Øst-Pakistan frigjorde seg fra Vest-Pakistan grunnet opplevelsen av å være en koloni. Misnøyen med Sharif gjorde seg særlig gjeldende i provinsen Sindh, som på dette tidspunktet *skapte* 71 prosent av Pakistans inntekter, mens Punjab *forbrukte* 62 prosent av nasjonens avkastning. Både vanlige folk og hæren fryktet en ny borgerkrig.⁹¹

Og også i denne perioden var Sharif korrumpert, antakelig mer enn i første periode grunnet den nærmest enevedlige posisjonen han tilrev seg.

Nesten nytt flystyrt

Den 12.oktober 1999 er general Pervez Musharraf, hærens leder, og hans nærmeste på vei fra Sri Lanka for å lande i Karachi. Sharif, som vet at han ligger tynt an hos hæren, har allerede været et kupp. Han har derfor nettopp annonsert nasjonalt at Musharraf er avskjedighet. Sharif nekter flyet å lande i Pakistan, vel vitende at flyet ikke har drivstoff til å kunne omdirigeres til en flyplass utenfor Pakistan. Musharraf vet imidlertid at hæren er i opprør mot Sharif. Han beordrer flyet til å lande i Karachi, og Musharraf gjennomfører umiddelbart et ikke-blodig kupp. Sharif fengsles og anklages for terrorisme og flykapring.

Ironisk nok hadde Sharif selv innført antiterrordomstol, under påskudd av terrortrusler fra sine politiske motstander. Denne domstolen dømte han til to livstidsdommer og all hans eiendom og alle hans verdier ble konfiskert av staten.⁹² For ikke å gjøre Sharif til en martyr blant sine egne, omgjorde Musharraf straffen til landsforvisning.⁹³

3.11 Det fjerde militærkuppet – folk puster lettet ut

Det er kanskje vanskelig for utenforstående å begripe at folk i Pakistan kan reagere med lettelse når militæret kupper makten. Kjenner man historien til Pakistan, og dagens politiske og sosiale situasjon, er lettelsen langt fra et mysterium: Med hæren i ledelsen, blir det langt mer ”lov og orden” i dette sosialt og etnisk urolige landet, og korrupsjonen generelt synker. Dette er hovedregelen, Zia ul-Haq var et historisk unntak.

Derfor er folk generelt i dagens Pakistan fornøyd med at general Musharraf sitter ved roret, nå formelt som president. De fleste sier: *Vi er imot at hæren og generaler styrer landet, vi ønsker*

⁹⁰ Sharif innførte shariah i to av de mest konservative områdene i Pakistan, i Malakand og Kohistan (nordområder), som en slags prøveklut. Han visste at han hadde bred støtte for islamisering nettopp her.

⁹¹ Den så godt som totale politiske kontrollen til Punjab, og dermed overkjøringen av de provinsielle regjeringene, vitner denne hendelsen om: Da Pakistan prøvesprengte atomvåpen sommeren 1998, visste ikke politisk ledelse i andre provinser om planen. Øverste leder i eksempelvis provinsen Baluchistan, Akhtar Mengal, ble informert da han (tilfeldig) så BBCs nyhetssending.

⁹² Han kunne fått dødsstraff, men det ville sannsynligvis ført til at hans tilhengere hadde martyrisert han.

⁹³ Sharif er nå bosatt i Saudi-Arabia. Hvordan galgenhumoren, som nærmest en ren overlevelsesstrategi, florerer i Pakistan, vitner denne ferske vitsen om: Prisen på oksekjøtt har gått dramatisk i været. Dette skyldes at regjeringen nå av økonomiske grunner har satsset på eksport av oksekjøtt. Folk bruker imidlertid denne formuleringen for å forklare den voldsomme prisøkningen på kjøttet: ”Det er fordi Nawaz Sharif sitter i Saudi-Arabia og spiser det.”

demokrati. Men dette er bedre enn hva vi hadde. Nå er situasjonen mer under kontroll. Musharraf oppleves dessuten som en relativt mild general. Men vil han klare å stabilisere Pakistan og gjeninnføre demokratisk styresett? Flere og flere tviler på dette, grunnet både nasjonale og internasjonale forhold, og konkrete trekk presidenten har gjort siden kuppet i 1999.

Musharaff erstattes av en ”skjeggete Musharaff”?

Pakistan har i løpet av sin 57 år lange karriere som nasjon, hatt militære ledere ved roret i halvparten av tiden. Ingen demokratisk valgt regjering har fått fullføre valgperioden.⁹⁴ Hvor lenge Musharraf vil sitte ved makten, er umulig å svare på i dag. Musharaff lovet tidlig etter maktovertakelsen frie valg (Pakistan skulle bli ”et sant demokrati”), og at han selv skulle gå av som leder for hæren. I 2000 ble det også avholdt valg. På stemmeseddelen stod bare Musharaffs navn å lese, og et ”ja” eller ”nei”. 98 prosent av velgerne skal ha sagt ”ja”, et tall observatører diskrediterer. Etter denne overveldende seieren, ga Musharaff seg selv makten til å utpeke militære ledere, høyesterettsdommere, sparke statsministeren og nasjonalforsamlingen.

I 2002 ble det holdt valg på nasjonalforsamling. For første gang i Pakistans historie klarte flere religiøse parti, til sammen seks parti, å alliere seg.⁹⁵ Dette har skapt både nasjonal og internasjonal frykt for talibanisering.⁹⁶

USA spiller igjen en sentral rolle i Pakistans politiske liv. Som takk for Musharrafs støtte mot internasjonal terrorisme, ga president Bush Pakistan en pakke på tre milliarder dollar i fjor, fordelt over fem år. Halvparten er øremerket til militæret. Musharrafs kanskje største problem hva gjelder å balansere de religiøses økte makt, er nettopp hans samarbeid med USA, et samarbeid ”de skjeggete” misliker på det sterkeste, og som tydeligere og tydeligere deler av hæren også misliker. Musharrafs forsøk på en forsonende dialog med India, er også noe de religiøse setter liten pris på. Mange ser derfor for seg at Musharraf kan ende opp med å bli sparket som både president og leder av hæren til fordel mot en mer talibantro hersker. At han har blitt utsatt for flere attentat, beviselig utført av islamister, gir et ekstra nag til uro blant folk om at deler av hæren er villig til å velte Musharraf. Attentatene har vært så profesjonelle at innsidere må ha spilt med.

Mange frykter med rette at Pakistan er på vei til å bli det neste teokratiet i den muslimske verden – på tross av at vanlige folk gang på gang har demonstrert at de ikke ønsker ”mullahene” ved rorkulten.

⁹⁴ Som vi har vist, har også demokratisk valgte regjeringer styrt på militærets nåde.

⁹⁵ Det har alltid vært betydelige politiske stridigheter mellom de religiøse grupperingene, og bl.a. derfor har de heller aldri før hatt formell politisk makt. Alliansen som klarte dette historiske samarbeidet heter Muttahida Majlis-e-Amal (MMA).

⁹⁶ NWFP styres nå av de religiøse, og i fjor vedtok denne provinsforsamlingen at provinsen skal underlegges sharia.

4 Den norskpakistanske historien

For å nøste opp den norskpakistanske historien og dagens Little Norway i Pakistan må vi tilbake til den milde generalen, Ayub Khan. De første pakistanerne vandret nemlig ut fra hjertet av Punjab i 1967. De var syv til ni menn i følge, året etter kom 60 til, og innen 1970 hadde 110 pakistanere slått seg ned i Norge.⁹⁷ Men for de som husker tilbake til begynnelsen av 1970-tallet, var det særlig sommeren 1971 at pakistanerne ble lagt merke til i Oslos gater. Nærmere 600 nye hadde tatt sjansen på ”sommerferie” i Norge, et ”turistbesøk” som fikk mye oppmerksomhet i media. Dette skyldes både antallet (at de ble lagt merke til) og, ikke minst, at de var fattige og sultne. Noen hadde betalt større summer til menneskesmuglere for å prøve lykken i Vesten. Mange kom via Tyskland, og når de ikke fikk arbeid der, dro de videre til Danmark. Men Danmark innførte innvandringsstopp i 1970, og Norge ble en slags siste utposts sjanse. Derfor drev pakistanere gatelangs på jakt etter jobb denne sommeren, ulovlig på turistvisum, for reglene den gang krevde arbeidstillatelse innhentet *før* innreise til Norge. Mange har prøvd å skape en myte (og langt på vei klart det) om at den norske staten drev en import av billig arbeidskraft, altså at det foregikk en statlig velsignet, og dermed ønsket, politikk for å hente arbeidere til underbetalte jobber her. Dette stemmer ikke, og blant annet denne artikkelen fra datidens Arbeiderbladet bekrefter en annen historie

«USMAKELIG HANDEL MED PAKISTANERE

- Politiet varslet av norsk konsul.

En av svartebørshaiene på fremmedarbeidermarkedet er på vei til Norge. Fremmedpolitiet i Oslo har fått navnet på mannen, som er pakistaner. Han mistenkes for «menneskehandel» med landsmenn. Mot klekkelig betaling skal mannen ha lovet fem pakistanere, som i øyeblikket venter spent i Hamburg, tilsagn om arbeid i Norge. Et slikt tilsagn er tvingende nødvendig for de fem pakistanerne om de skal få innreisetillatelse til Norge som arbeidstakere...» (9. juni 1971).

Den gang var Oddvar Nordli (Ap) statsråd med ansvar for feltet som kommunal- og arbeidsminister. Nordli var opprørt over den påståtte handelen med først og fremst pakistanere. Han nedsatte en komité som skulle arbeide frem løsninger på menneskehandelen med mer: ”Statsråden ser meget alvorlig på opplysningene om at det drives ’menneskehandel’ med pakistanere som ønsker seg til Norge. Denne ’handelen’ påstås å finne sted i Hamburg... Statsråden minner om at Regjeringen har foreslått lovregler som skal forby privat arbeidsformidling i framtida...” (op.cit.).

Statsråd Nordli så for seg mulige sosiale konflikter på grunn av den kulturelle kløften mellom de nyankomne og nordmenn.

”- Så lenge vi får tilførsel av arbeidskraft fra de nordiske land og øvrige europeisk stater byr ikke dette på store problemer sosialt sett. Disse arbeiderne har lettere for å gli inn i det norske samfunnssystem. Grupper som derimot kommer fra for eksempel Pakistan møter her et samfunn som er totalt annerledes enn de er vant til. Også dette forhold må den nye komiteen vie stor oppmerksomhet, sier statsråd Nordli. Han vil personlig gjøre det som er mulig for å få satt en stopper for en ukontrollert arbeidsformidling av pakistanere som vil til Norge (Arbeiderbladet 3. juni, 1971).”⁹⁸

Regjeringen forbarmet seg imidlertid over pakistanerne (og andre) som søkte arbeid på turistvisum. De fikk bli, mens finnene sendte pakistanere hjem på charterfly.

⁹⁷ NOU 1973:17

⁹⁸ Deler av dette materialet er hentet fra *boken Gode formål, gale følger – et kritisk blikk på norsk innvandringspolitikk*, red Brox, Lindholm og Skirbekk, essay av Hege Storhaug (Cappelen 2003).

I 1975, da Norge innførte innvandringsstopp, hadde 3.772 pakistanere lovlig opphold i Norge. I 1979 hadde 204 pakistanere fått norsk statsborgerskap. Etter innvandringsstoppen har langt de fleste pakistanere kommet til Norge gjennom familiegjening, og i dag bor over 26.000 pakistanere i Norge, majoriteten har norsk statsborgerskap.⁹⁹

4.1 Neik Alam – distriktets store sønn

Den første virkelige bølgen utvandring fra Pakistan til Europa startet helt på slutten av 1940-tallet og tiltok utover 1950-tallet. Dette var kashmirere fra Azad Kashmir i Pakistan, særlig fra byen Mirpur, som i hovedsak bosatte seg i de industrialiserte engelske byene Manchester, Birmingham, Leeds og Bradford, der de tok seg jobb i den mektige britiske tekstilindustrien.¹⁰⁰ I dag bor det ca. 800.000 pakistanerne i England.

Det er ikke lange avstanden mellom Mirpur og Little Norway og bevegningen for migrasjon var sammenfallende. Folk her livnærer seg enten som militær eller som jordbrukere. Gjennom generasjoner med svært høy fertilitet (rundt syv barn per kvinne), var de i utgangspunktet små jordeiendommene som familiene levde av, blitt stykket opp i mindre og mindre deler gjennom arv. Analfabetismen var svært høy, og fremtidsutsiktene tilsvarende dystre. Informasjon tilfløt Little Norway gjennom folkesnakk om muligheter for arbeid i Europa. Men hvordan skal en analfabet som ikke en gang vet hvor Europa, og i alle fall ikke Norge, ligger på kartet klare å ta et så formidabelt sprang ut i verden? Det er her distriktets store sønn får sin rettmessige plass i historien: Neik Alam.

Neik Alam var en fattig og begavet gutt, så begavet at en lærer forbarmet seg over han, og betalte agronomutdannelse for gutten. Tilbake i landsbyen forstod Neik at noe drastisk måtte til for å bedre folk liv.¹⁰¹ Den onde sirkelen, med høy analfabetsime, store barnekull og derav reprodusering av fattige analfabeter, mente han kunne brytes ved å sende unge menn til Europas lønnsomme arbeidsmarked. Kun slik kunne de slunkne husholdningskassene i landsbyene fylles opp, og dermed gi grobunn for skolegang, kunnskap og utvikling.

Neik Alam opprettet et slags agentkontor i distriktets navle, byen Kharian. For om lag 2000 Rs skaffet han visum og billetter, en høy sum som bare de, etter forholdene, velstående hadde råd til.

4.1.1 Området

Little Norway ligger ca. midtveis mellom Islamabad og Lahore, på den gamle hovedferdselsåren GT road (Grand Trunk Road). Fra Islamabad passerer man først Jehlum river, Pakistans nest største elv, og kommer til den første av fire byer som hører inn under Little Norway, byen Jehlum. Deretter ligger Lala Musa, Kharian og Gujrat som perler på en

⁹⁹ Antall pakistanere i Norge inkluderer ikke 3. generasjon.

¹⁰⁰ Mirpur, som er hovedsetet i Azad Kashmir, er i dag kanskje den mest folketomme byen i Pakistan, da så mange har utvandret til England. Vi har også kashmirere i Norge, men få. Det første tvangsekteskapet som ble kjent i Norge, fant sted i en landsby nord i Azad Kashmir, og familien var kashmirere (Dagbladet 8. november 1992). Også det første barnetvangsekteskapet som ble kjent i Norge skjedde i nord i Kashmir (sommeren 1993, Klasekampen).

¹⁰¹ Hvilken status Neik Alam fikk, bevitner at en landsby ble oppkalt etter han, Alam pur Gondelan.

snor. De sentrale ”norske” landsbyene heter Mehmet Chak (den største), Alam pur Gondelan og Dillo.¹⁰²

Da utvandringen startet i og helt inn i vår nærmeste tid, bodde mange i disse på jordgulv og uten elektrisitet. Synet som møter en i dag er helt motsatt. Palass, både i Pakistansk og vestlig forstand, ofte på flere hundre kvadratmeter, preger disse områdene. Det sies at Mehmet Chak er den rikeste landsbyen i dagens Pakistan, og at heller ingen landsby har en så stor moske, som er bygd av norskpakistanere.

Som i resten av Pakistan har både økonomisk kriminalitet (ikke minst landeveisrøveri) og voldskriminalitet økt betydelig i området. De utenlandske pakistanerne er særlig sårbare for overfall av bander på jakt etter gods og gull. ”Alle vet” hvem som besitter verdier. Mange norskpakistanere er derfor engstelige for å bevege seg ute, inkludert i bil, etter mørkets frembrudd. En pistol til beskyttelse i dashbordet er ikke uvanlig. Mens de fire nevnte byene er travle, med biler, dyr og mennesker pulserende i trange gater, er landsbyene søvntunge. Ikke underlig, ettersom så mange er i Norge eller andre vestlige land. Gjenværende familie bor ofte i palassene som er bygd. Oppgaven er gjerne å passe på eiendommen. De som ikke har familie til å ta vare på verdiene, leier folk til oppgaven.

Å vandre rundt i disse landsbyene og tro at det vil bli en ensom ferd, ja, da tar man fullstendig feil. Folk er svært gjestfrie, og setter stor pris på besøk fra Norge.¹⁰³ Man inviteres straks inn i boligene og serveres både vått og tørt. Forbløffende mange snakker norsk (de voksne), og de fleste av disse arbeider i Norge og er på ferie i landsbyen.

4.1.2 Mystikk og kvinneliv

Utviklingsmessig har lite endret seg på det folkelige planet de siste tiårene. Folkelig islam, dvs. islam iblandet hinduisme, overtro og mystikk preger både kvinner og menn. I forhold til folk i storbyer i Punjab, som Lahore, Faisalabad og Rawalpindi, anses folk i Little Norway for å være svært tradisjonsbundne, på ”godt norsk” anses de for å være ”totninger”. Rangordningen folk i mellom er klar, og den er basert på det hinduistiske kastesystemet.

I Little Norway troner *sayedene* høyest. En *sayed* anser seg for å være direkte etterkommer av religionsstifteren Muhammed, og skal derfor være velsignet med Muhammeds guddommelighet. *Sayedene* skal kunne utføre mirakler og betraktes som en form for spirituelle ledere. Etter *sayed* kommer de jordeiende kastene, *jat* og *gujer*.¹⁰⁴ På bunnen er *kammi*-kasten, håndverkere (snekkere, skreddere, frisører osv).

Ekteskap på tvers av kastene er så godt som umulig, også blant pakistanere i Norge.¹⁰⁵

¹⁰² Det er langt flere, men disse er særlig ”norske”. Enkelte familier på over 100 medlemmer i Norge i dag, kommer fra disse landsbyene.

¹⁰³ Unntaket gjelder generelt journalister, grunnet eksponering i norsk media av blant annet boligene og også æresdrap. Vi antar også at det kan være en viss skepsis knyttet til offentlige myndighetspersoner fra Norge, for eksempel fra skattemyndighetene.

¹⁰⁴ Jat og gujer trenger ikke være jordeiere i dag, men de var det fra gammelt av, og beholder derfor posisjonen.

¹⁰⁵ Dette problemet er påpekt av tidligere talsperson for World Islamic Mission i Oslo, Abid Raja. Til Aftenposten fortalte han om hvor vanskelig det var for han å få gifte seg med kjæresten sin fordi hun tilhørte en annen kaste: ”Dette er en form for tvangsekteskap som er svært utbredt i Norge. På grunn av et rasistisk kastesystem, som strider mot islam, får ikke ungdommen gifte seg med den de vil. Så blir ungdommen manipulert til å gifte seg med en annen etter foreldrenes ønske. Foreldrenes store angst er at barna skal bli for norske, sier Raja” (8.februar 2002).

De aller siste årene er gatebildet endret; langt flere kvinner er tildekket med helt eller delvis slør over ansiktet.¹⁰⁶ Kvinneres bevegelser på utsiden av hustes fire vegger er begrenset. Hun må som regel ha en god grunn for å forlate hjemmet. En generelt akseptert grunn er ”religiøse” ærend; som å besøke en *pir* for magisk/spirituell bistand, en *hakim* for sykdom, en *mullah* for religiøs veiledning, eller en *schrein* – et hellig gravsted til en hellig mann (ofte en *pir*).¹⁰⁷

En av de mest kjente schreinene ligger i byen Gujrat. Gravstedet heter Shah Daula etter en *pir* som døde for 300 år siden. Hans *murider* (”disipler”), driver gravstedet, og spesialiteten her er å hjelpe barnløse kvinner. Kvinnene klynger seg til håpet om at de ved å be og ofre gaver ved denne schreins gravsted, blir skjenket med graviditet. Shah Daula skal nemlig ha en særlig god kontakt med Allah i dette spørsmålet. Det er bare en hake ved ”gaven”; de må gi fra seg det første barnet de føder til gravstedet, som blir brukt som tiggere for Shah Daulas *murider*. Disse tiggerne, som kalles *choochas* – rotter – har et særegent utseende fra spedbarnsalder av. Deres hoder er avlange, med en kort panne, og et spist ansikt, derfor kalles de rotter. Intellektuelle forteller at muridene treer en trang jernform på spedbarnets hode, og hodeskallen forhindres i å vokse normalt – barnet blir både fysisk og mentalt skadet – det blir den perfekte tiggeren, et lemlestet barn. Men vanlige folk tror det er Guds vilje, og det neste barnet som kvinnen føder, blir normalt og hun får beholde det.¹⁰⁸

Langt flere kvinner oppsøker schrein og andre religiøse alternativ, noe som forklares med kvinners avmakt: Majoriteten av kvinnene har liten tilgang til kunnskap eller makt. De har lite kontroll over egne liv. De kan i liten grad søke hjelp hos en medsøster, ettersom den ene kvinnen er like maktesløs som den andre. Derfor søker de det magiske i større grad enn menn. Derfor er det særlig kvinner man møter hos schreinen i Gujrat.

¹⁰⁶ Dette gjelder ikke spesifikt for Little Norway, men er en generell utvikling i Pakistan grunnet de ortodokses økende innflytelse. Forklaringen kan i tillegg være at kvinner er mer aktive i det offentlige rommet, gjennom arbeid og studier, og for å beskytte seg mot det ekstremt patriarkalske gatelivet, dekker de seg til, eventuelt at tildekning er et krav fra familien for å få jobbe eller for å delta i det offentlige livet.

¹⁰⁷ Den faktiske kunnskapen eller profesjonaliteten er det gjerne så som så med, enten det er en *mullah* eller *pir*.

¹⁰⁸ At en slik jernform skaper disse lemlestedet tiggerne, er, så vidt vi vet, ikke dokumentert.

5 Utdannelse

Hvor mange kan lese og skrive i Pakistan? Hvor mange barn begynner på skolen? Hvor mange dropper ut etter et par dager? Hvor mange (tusen) skoler eksisterer kun på papiret?¹⁰⁹ Ingen kan med sikkerhet svare på slike spørsmål, og dette gjenspeiler det generelle kaoset, utviklingsnivået, og nærmest anarkistiske tilstandene i Pakistan. FN har sine estimat, tunge internasjonale organer har sine, og pakistanske myndigheter har (selvsagt) også sine estimat. Human Rights Commission of Pakistan (HRCP) er en frivillig og politisk uavhengig gruppe, som blant annet årlig utgir fyldige rapporter om situasjonen i landet relatert til eksempelvis utdanning og helse. I det følgende tar vi utgangspunkt i deres ferskeste årsrapporter. Informasjonen har vi også sjekket opp mot anerkjente internasjonale organ.¹¹⁰

Gjennom 1980-tallet ble 3,1 prosent av Brutto Nasjonalbudsjettet (BNP) i Pakistan brukt på utdanning. Gjennom 1990-tallet sank prosentandelen til 2,7 prosent. Til tross for at betydningen av utdanning aldri tidligere har vært stresset mer fra både nasjonalt og internasjonalt hold enn i dag, ser det ut til at kun i overkant av to prosent av BNP i dag går til utdannelsessektoren.¹¹¹

Den betydelig lave satsningen på utdanning gjennom så mange år, ses som en av hovedforklaringene på den katastrofalt dårlige utviklingen generelt i Pakistan. Samtlige naboland i regionen, som India, Bangladesh, Nepal, Bhutan og Sri Lanka har et høyere utviklingsnivå enn Pakistan.¹¹² Og det er ingen bedring i sikte hva gjelder utviklingen generelt; fra år 2002 til 2003 sakk Pakistan ytterligere akterut i forhold til nabolandene (og andre sammenliknbare land). Dette gjenspeiles selvsagt i nabolandenes høyere andel av BNP til utdanning.¹¹³

Minst 70 – 78 prosent av kvinner i Pakistan er analfabeter. Om lag dobbelt så mange menn som kvinner kan lese og skrive. Forskjellene internt i Pakistan er enorme; mens eksempelvis i underkant av 40 prosent av kvinnene i Islamabad er analfabeter, er tallet for Baluchistan over 86 prosent, og for Tribal Area i NWFP oppunder 100 prosent og estimert til å være det

¹⁰⁹ Hva gjelder forholdene knyttet til utdanning i Pakistan, har vi valgt å vektlegge dette temaet i denne rapporten, grunnet prosjektet vårt; *Norsk barn i utlandet; Ute av syne, ute av sinn*, HRS/juni 2004.

¹¹⁰ HRCP har i lang tid blitt støttet økonomisk av norske myndigheter (gjennom NORAD) for sitt viktige arbeid for menneskerettigheter. HRCP, som har hovedsete i Lahore, er internasjonalt anerkjent. Etter vår erfaring er det få, om noen, som gjør et så bredt og troverdig dokumentasjonsarbeid i Pakistan knyttet til menneskerettighetssituasjonen totalt som HRCP. Høyesterettsadvokat Asma Jahangir, som har vunnet en rekke nasjonale og internasjonale priser for arbeidet sitt, da særlig knyttet til kvinner og barns menneskerettigheter, har vært leder av HRCP i en årrekke. Arbeidet hennes har sin "pris"; hun har væpnede vakter døgnet rundt etter flere attentatforsøk, etter all sannsynlighet utført av muslimske ekstremister. Jahangir regnes av mange (inkludert oss) for å være Pakistans nålevende modigste person.

¹¹¹ Den lave satsningen på utdanning, vekker internasjonal bekymring (ikke minst i kjølvannet av 11. september 2001), og en rekke land har investert (ytterligere) i barns skolegang i Pakistan, inkludert Norge. HRCP og andre stiller spørsmål ved hvor mye av bevilgningene som faktisk når ut til folk, og hvor mye som renner ut i sanden grunnet dårlig planlegging og struktur, og korrupsjon.

¹¹² Så godt som alle andre muslimdominerte land i verden ligger bedre an enn Pakistan, enten det handler om utdanning, helse eller økonomi, fastslår blant annet rapporter fra UNDP.

¹¹³ Pakistan er inne i en ond sirkel som er vanskelig å bryte: Militæret suger ut over halvparten av statskassen. Det er ingen politiske utsikter til at militærbudsjettene vil slanke, som selvsagt har negative konsekvenser for viktige utviklingsfelt som helse og utdanning. Den høye analfabetsimen går hånd i hånd med store barnekull. I dag er det prekær mangel på skoletilbud (for ikke å snakke om kvaliteten på undervisningen). Med de kommende store barnekullene, er det en overveiende sannsynlighet for at enda flere vil vokse opp som analfabeter, og igjen fødes store barnekull.

høyeste i verden. Den høye analfabetismen generelt, anses å være avgjørende i forhold til å opprettholde fattigdom, dårlig helse, høy kriminalitet, vidstrakt barnarbeid og sosial uro.

Hvorvidt de nasjonale anslagene over analfabetisme stemmer, stilles det store spørsmålsteget ved fra ulike hold. Det er godt mulig at analfabetsimen er høyere og ligger på rundt 65 prosent (samlet for menn og kvinner). Usikkerheten skyldes ulike måter å definere lese- og skrivekyndighet på, og det antas at en god del blir definert som lese- og skrivekyndig selv om den enkelte ikke kan annet enn å skrive og lese sitt eget navn.

La det være klart: Primary education (første fem skoleårene) er *obligatorisk* i alle provinsene med unntak av Baluchistan. Likevel anslås det at 55 prosent av jentene aldri skrives inn på skolen, mens for guttene er tallet 37 prosent. Samlet sett faller 20 prosent av elevene fra innen første året. En rekke rapporter melder om at prosentvis stadig flere barn forblir helt eller delvis uten skolegang. Til sammenlikning, skal tre av fire unge i nabolandet India kunne lese og skrive, mens for Pakistan er tallet én av to.

Det er seks ganger flere offentlige skoler enn private skoler på grunnskolenivå. I løpet av de første fem årene faller 50 prosent fra i den offentlige skolen. I løpet av de siste årene på grunnskolen faller ytterligere 30 prosent fra. På landsbasis estimeres det at gutter i snitt går på skole i 1,9 år, mens jenter går på skole i 0,7 år (HRCP 2003). Også disse tallene må tas med en klype salt. I Pakistan florerer såkalte *spøkelsesskoler*, dvs. skoler som kun eksisterer på papiret for at bakmennene skal kunne hente ut offentlige stønader til egen lomme.¹¹⁴ Bare i provinsen Punjab anslås det å være over 4000 *spøkelsesskoler*. Nasjonalt anslås det 10.000 *spøkelsesskoler*.

Grunner til mangel på innskrivning av barn på skolen, samt det betydelige frafallet, er av internasjonale og nasjonale organisasjoner blant annet forklart med dette: læreres holdninger, fysiske avstraffelser (svært utbredt), mangel på lærere, og dårlige tilstander generelt ved skolen (eksempelvis mangel på rent vann, toalett og elektrisitet). En annen faktor er at foreldre frykter at barna ikke skal få arbeid når de vokser til; hvis de velger å la (gutte-) barna gå på skole istedenfor fra barnsben av lærer farens yrke som håndverker osv., vil de senere tape i konkurransen på arbeidsmarkedet.

Ved *private* skoler og skoler drevet av frivillige organisasjoner, er forholdene generelt bedre. Dette betyr at pakistanere som har råd til å sende barna til private skoler, i høyere grad prioriterer private/frivillige løsninger. HRCP peker imidlertid på at de private skolene ofte bare legger seg kvalitetsmessig *et lite hakk* over de offentlige skolene, for egen økonomisk vinnings skyld. Ulike medier, uavhengig av hverandre, rapporterer at bare rundt 10 prosent av de private skolene har en fullt kvalifisert og fullt bemannet lærerstab. En presseundersøkelse fra juni i fjor avdekket at over 85 prosent av de private skolene i Punjab, ikke holdt en akseptabel standard hva gjelder lærerpersonell og utstyr. I for eksempel overklassebyen Islamabad, måtte 86 private skoler stenge i september i fjor på grunn av dårlig standard. Og utdanningsdepartementet i Punjab avdekket samme år at av 32.000 private skoler i provinsen, hadde kun 20.000 registrert seg. Dette for å unngå skatter og avgifter.

Innhold i lærerbøker forblir umoderne og stereotyp. Ikke minst knyttet til kjønnsroller. Samtidig ignoreres også kvinners historiske rolle. Undervisning i konservativ religion vektlegges langt mer enn undervisning i sosiale og individuelle rettigheter. Dette er

¹¹⁴ Sagt på en annen måte: *Skolebygningen* eksisterer, men lærere og elever er ”spøkelse”.

gjennomgående i eksempelvis hele Punjab. Det rapporteres også at både lærere og lærerbøker feiler i å stimulere elevens kreativitet.¹¹⁵ I tillegg er det en generell mangel på lærerbøker. Men mangel på lærere, og lærere med lav motivasjon og uakseptabel adferd, ses på som et større problem innen den offentlige skolen.

UNESCO med flere har pekt på at den dårlige kvaliteten ved undervisningen i de fem første skoleårene, fører til at elevene mangler grunnleggende ferdigheter i så vel matematikk som lesing og skriving, mens pakistanske pedagoger peker på at elevene som fullfører skolegangen (1. – 5. klasse) også mangler evne til selvstendig tenkning. Elevene får et svært snevert syn på sentrale samfunnsspørsmål, og de har også generelt lite kunnskap om aktuelle samfunnstema. I 2002 konkluderte en gruppe uavhengige pakistanske pedagoger, at den overveldende majoriteten av både offentlige og private skoler tilbyr en ekstremt dårlig undervisning/utdanning til barn.

HRCP peker i sine rapporter også på mangel på kvalitetssikring og andre kritikkverdige forhold knyttet til eksaminering av elevene. Det rapporteres om fusk (fra både lærere og elevers side), korrupsjon (kjøp av eksamensbevis), og mangelfulle standarder knyttet til eksamineringen generelt.¹¹⁶ Samtidig er eksamenene lagt opp til at elevene skal lære stoffet utenat og ikke utvikle kritisk og selvstendig tenkning. HRCP stiller spørsmål ved hvorvidt eksamenspapir *generelt* sier noe som helst om elevenes faktiske kunnskap

Til tross for at behovet for utdanning av jenter i økende grad fokuseres, da særlig gjennom påtrykk fra internasjonale organisasjoner, øker kunnskapsgapet mellom gutter og jenter. Prosentvis har Pakistan høyere analfabetisme blant jenter/unge kvinner enn land som Bangladesh og Saudi-Arabia. Jentene holdes hjemme for husarbeid og barnepass, eller for å bidra i jordbruket. Økende fattigdom generelt, og også arbeidsløshet, svekker ytterligere jentenes allerede sårbare posisjon.¹¹⁷

Per i dag anslår myndigheten at kun 2,6 prosent av befolkningen har tilgang til college eller universitetsutdanning. Mange av problemene som er listet opp i forhold til grunnskolenivåene, er de samme ved høyere utdanning. HRCP peker imidlertid på et tilleggsproblem ved høyere utdanning; religionsbaserte konflikter, der elever med ekstreme religiøse holdninger plager andre medelever, og også går til fysiske angrep på dem, samt at kvinnelige elver/studenter presses inn i strenge kleskodekser.

Både til nasjonal og internasjonal bekymring, da først og fremst med terrorisme i tankene, ser man en voldsom økning i antall koranskoler i Pakistan. Ingen andre segment innen utdannelsessektoren vokser fortere enn såkalte *madrassahs*.¹¹⁸ Det anslås at Pakistan i dag har i underkant av 30.000 koranskoler, der mindre enn en tredjedel, dvs. under 9.000 skoler, er

¹¹⁵ Det rapporteres endog om at lærere og skoleledere på både grunnskolenivå og innen høyere utdanning (til og med universitetsnivå) bevisst prøver å unngå lærerbøker som kan stimulere elevenes evne til kreativ tenkning.

¹¹⁶ Som bevis på hvor utbredt korrupsjon i utdannelsessystemet er, innhentet av en norsk embetsmann eksamensbevis på fullført medisinstudium ved et anerkjent universitet i Pakistan. Vedkommende bestakk seg ikke bare til gyldige eksamenspapir, men klarte også å korrumpere seg til å bli registrert i skolens offentlige arkiver på at vedkommende faktisk hadde fulgt undervisningen der.

¹¹⁷ Norge har tatt et solid grep om den alarmerende situasjonen utdannelsessituasjonen for jenter. I Tribal Area (et område i NWFP, der pakistanske myndigheter har liten grad av autoritet, området styres av stammer og stammeråd, og jenter og kvinners status er særlig lav), ble det initierte et betydelig omfattende skoleprosjekt i august i fjor. To hundre kjønnsblandede skoler er opprettet, og det planlegges 150 skoler til.

¹¹⁸ *Madrassahs* kan deles inn i tre kategorier: 1. De som både underviser i islam og andre fag. 2. Kun islamundervisning. 3. Islamundervisning og terroropplæring (væpnet *jihad*).

registrerte. Madrassahs har poppet opp i kjølvannet av de elendige forholdene i offentlig så vel som i privat grunntidning.¹¹⁹ Madrassahs er ikke som tidligere et typisk fenomen i de to provinsene Punjab og NWFP, de er i dag et nasjonalt fenomen. Det anslås at hele en tredjedel av barna i dagens Pakistan får utdanning ved en madrassah.

Myndighetene har villet regulere innholdet i undervisningen ved madrassahs, og blant annet inkludere ordinære skolefag som matematikk, naturfag og engelsk, i tillegg til islamundervisning. Men ortodokse religiøse krefter motsetter seg innblanding, og få liberale og intellektuelle tror myndighetene vil klare å etablere en offentlig regulering og kontroll av disse skolene.

Forholdene ved mange madrassahs er svært ille. Fysiske avstraffelser er vanlig, og fra en rekke skoler er det rapportert om at barn utsettes for regelrett tortur, seksuelt misbruk og at de lenkes fast.

Etter at all denne elendigheten er presentert, er det på sin plass å peke på at HRCP i sin siste årsrapport (2003), registrerer en økende *interesse* på føderalt og provinsielt nivå for å bøte på situasjonen. Antakelig skyldes interessen langt på vei et økende press fra det internasjonale samfunnet grunnet landets rolle i å fostre terrorister.

6 Helse

Ingen land i Sør-Asia prioriterer helse lavere enn Pakistan, noe som tydelig avspeiles i befolkningens helsetilstand. Godt under én prosent av nasjonalbudsjettet er helsekroner. Kvinner og barn rammes hardest av statens neglisjering av helse:

- Spedbarndødeligheten er på 85 barn per 1000 levendefødte.
- 110 av 1000 barn dør før de skulle ha fylt fem år.
- 10 millioner barn er feilernærte, av disse er jenter i overvekt.
- 25 prosent av alle barna hemmes i vekst og utvikling grunnet feil- og underernæring.
- Barseldødelighet er på 500 av 100.000 fødsler.
- I gjennomsnitt føder kvinnene fem barn.
- Samlet dør årlig 30.000 kvinner av svangerskapsrelatert problematikk.
- Menns forventede levealder er 63 år, mens kvinner forventes å leve noe kortere, noe som er motsatt trend i forhold til sammenliknbare land.

Mange trodde at tuberkulose ville bli bekjempet innen tusenårsskiftet, men det motsatt har skjedd. Det anslås nå at én av 250 personer i Pakistan har tuberkulose. Rundt 250.000 nye personer smittes årlig, og 17 prosent av disse er barn under fem år. 26 prosent av det totale antallet smittede dør før de er 20 år. Kun halvparten av befolkningen er vaksinert mot tuberkulose.

¹¹⁹ Etter den økte internasjonale spenningen grunnet terrorisme og krig (særlig i Irak), har også flere og flere barn og unge menn fra muslimske land søkt seg til madrassahs i Pakistan.

Over åtte millioner er rammet av den arvelige blodsykdommen thalassaemia, som krever jevnlig blodoverføringer. Det anslås 6.000 nye tilfeller årlig. Inngifte er sterkt medvirkende til den omfattende utbredelsen av thalassaemia.¹²⁰

Pakistan rangerer også høyt hva gjelder utbredelsen av diabetes. Minst 15 millioner lider av diabetes. Den høye utbredelsen av diabetes knyttes både til levesett og inngifte.

Med Sovjetunionens invasjon av Afghanistan eksploderte opiumdyrkingen og produksjon av heroin. I dag er rundt 2,5 prosent av befolkningen heroinmisbrukere, altså omlag tre millioner personer.¹²¹ 45 prosent av disse bor i Punjab, mens den byen som er hardest rammet er Karachi (anslaget er at 50 prosent av landets heroinmisbrukere bor i Karachi).

Inkluderes hasj og morfin, er antallet misbrukere i Pakistan til sammen fem millioner personer. 95 prosent av misbrukerne tilhører fattige familier. Til sammen en tredjedel av befolkningen er avhengig av illegale medikament (da inkluderes også antidepressiva og beroligende midler).

7 Kvinner i dagens Pakistan

Med det voldsomme kulturelle og etnisk spennet i den pakistanske befolkningen, og, ikke minst, også de voldsomme interne forskjellene i levekår, er det en utfordring å skulle si noe generelt om kvinnenenes situasjon. Det er imidlertid en åpen kjensgjerning, både nasjonalt og internasjonalt, at kvinneliv generelt i Pakistan er særdeles brutalt. Uttrykk som; ”in Pakistan we treat our women worst than cattle”, eller; “every woman is regarded as a prostitute”, brukes flittig av både politikere, intellektuelle og menneskerettighetsaktivister.

I et fattig og udemokratisk land som Pakistan, preget av et svakt rettsvesen og svært kvinnefiendtlig lovverk, der kvinners status er lav og sosiale tabu stenger for at eksempelvis informasjon om overgrep når offentlige instanser, sier det seg selv at statistikk og etterrettelig dokumentasjon knyttet til faktiske kvinneforhold er begrenset. HRS anser at det mest etterrettelige materialet knyttet til kvinners kår utarbeides av Human Rights Commission of Pakistan (HRCP), og da særlig gjennom deres fyldige årsrapporter. Vi tar derfor utgangspunkt i HRCPs årsrapport for 2003 i dette kapitlet.

Først til det *politiske livet*. Det har vært en dramatisk økning i antall kvinner representert nasjonalforsamlingen og i de provinsielle forsamlingene.¹²² Økningen har imidlertid ikke fått konsekvenser i form av eksempelvis lovendringer i kvinners favør. En nylig (og gjentatt) anbefalingen fra en nasjonal kommisjon (National Commission of the Status of Women), om å fjerne helt sentralt diskriminerende lovverk, ble eksempelvis ikke etterfulgt.¹²³ Det positive som har skjedd, er imidlertid at den økte kvinneandelen i det politiske livet har ført til en bredere debatt om æresdrap, vold i hjemmet, misbruk av barn, kvinners helse, og sjikanering

¹²⁰ Her bør det nevnes at rundt 50 prosent av donert blod ikke kontrolleres før blodoverføring. For fattige (inkludert heroinmisbrukere) gir donering av blod en kjærkommen slant. HRS har møtt heroinmisbrukere som åpent fortalte at de donerer blod.

¹²¹ 150.000 av heroinmisbrukerne er kvinner. Heroinmisbruket øker både blant kvinner som er analfabeter og utdannede. Det mest utbredte misbruket blant kvinnene er imidlertid bruk av beroligende medikament.

¹²² I tillegg er over 36.000 kvinner innlemmet som rådgivere/konsulenter på lokalpolitisk nivå.

¹²³ Forslaget handlet konkret om å fjerne Hudood Ordinances, et lovverk innført av general Zia ul-Haq i 1979, se kap 8.

av kvinner i det offentlige rommet, noe som mange tolker som lovende i forhold til tiden fremover.

7.1 Arbeidslivet

De sosiale begrensningene som er pålagt kvinner gjenspeiles med all tydelighet i arbeidslivet. Det anslås at kvinners bidrag til den nasjonale økonomien er på 15 prosent. Da er ikke kvinners arbeid i hjemmet eller i jordbruket medregnet. Hele 80 prosent av kvinner over 10 år arbeider innen jordbruket, men bare 37 prosent mottar lønn eller andre former for goder for dette arbeidet.

Diskrimineringen av kvinner i arbeidslivet illustreres tydelig ved den lave kvinneandelen i sentraladministrasjonen: I Senatets administrasjon er kun to av 457 ansatte kvinner. I nasjonalforsamlingens administrasjon er ni av 813 ansatte kvinner. Den samme skjevfordelingen er å finne i de ulike departementene. I eksempelvis departementet som har ansvar for religiøse forhold, arbeider kun én kvinne.

På den annen side utkonkurrerer kvinnene sine mannlige medstudenter ved medisinstudier landet over, både i antall og resultater. Tragedien er imidlertid at så mange av disse kvinnene aldri kommer til å praktisere som leger, nettopp på grunn av stigma knyttet til kvinners deltakelse i det offentlige livet.¹²⁴

At kvinners deltakelse i det offentlige arbeidslivet er så marginal, handler også om sjikanering på arbeidsplassene, en sjikanering det rapporteres om som økende. Eksempelvis opplever sykepleiere seksuell trakassering fra både mannlige leger, pasienter og deres pårørende. Flere og flere sykepleiere tar derfor arbeid i andre land.¹²⁵ En undersøkelse utført i Karachi avdekket at 93 prosent av kvinner i arbeidslivet opplevde en eller annen form for sjikanering. 45 prosent opplevde psykisk trakassering, 33 prosent fysisk trakassering og 25 prosent seksuelt misbruk. En annen undersøkelse avdekket at 50 prosent av kvinnene ønsker å arbeide hjemme i frykt for trakassering og sosialt press.

For et tiår siden levde 17 prosent under fattigdomsgrensen. I dag lever hele 35 prosent av befolkningen under denne grensen. Den negative økonomiske utviklingen, og således de nedslående sosiale og helsemessige konsekvensene av dette, settes i klar sammenheng med kvinners manglende deltakelse i det offentlige økonomiske livet. Et interessant eksempel i så måte, er at 50 prosent av kvinnene i Pakistan må ha tillatelse fra familiens autoriteter for å kunne gå ut døren i sitt eget hjem. Av kvinner i arbeid får imidlertid 91 prosent medbestemmelse innad i familien etter at de begynte å tjene penger.

7.2 Vold og overgrep

Det er klare tegn til at flere og flere kvinner *rapporter* om vold i hjemmet. Det er ingen tegn til at vold mot kvinner avtar, heller motsatt. Det anslås fra ulike hold at 70 – 90 prosent av

¹²⁴ Dette har ført til en debatt om hvorvidt så forholdsvis mange kvinner skal kunne studere medisin så lenge de ikke gjør bruk av utdannelsen.

¹²⁵ Det er en betydelig overvekt av kristne sykepleiere. Dette skyldes muslimenes syn på kontakt mellom kvinner og menn og derav segregering av kjønnene.

kvinnene i Pakistan mishandles i hjemmet. En undersøkelse utført ved et sykehus i Karachi, avdekket at 43 prosent av fødende kvinner var utsatt for vold i svangerskapet, 19 prosent av dem for seksualisert vold.

En del av den svært grove volden mot kvinner, som drap, syrebrenning, at kvinner brennes levende, kidnapping og gjengvoldtekt, rapporteres i media. I 2001 rapporterte media til sammen om 3.098 tilfeller av grov vold mot kvinner. I 2002 økte antall tilfeller til 6.785, og frem til august i fjor, rapporterte media om 4.723 av grov vold mot kvinner.¹²⁶

Æresdrap

Fra ingen land i verden rapporteres det om flere æresdrap enn fra i Pakistan. Både kvinner og menn rammes, men kvinner i langt høyere grad enn menn. Og kvinnene er ofte unge.

Det finnes ikke én forklaring på den høye utbredelsen av æresdrap, men antakelig handler dette om et knippe sammenfallende, uheldige og burleske faktorer: Jenter og kvinners status er svært lav. Å få et jentebarn oppleves som en byrde, både sosialt og økonomisk. Sosialt gjennom den strenge æreskodeksen, der jenter og kvinner er bærere av familiens (mennes) ære gjennom deres adferd. Denne adferden er knyttet til et ekstremt syn på renhet og seksualitet, som i praksis betyr at jenter og kvinners liv i detalj styres av et sett uskrevne regler og normer for hva de kan og ikke kan gjøre. Kjernen er at de ikke må kunne mistenkes for seksuelle handlinger eller følelser i forhold til gutter/menn. I ytterste konsekvens betyr dette at kun en (udokumentert) mistanke, eller en ubegrunnet og ondsinnet påstand fra utenforstående, kan få dødelige konsekvenser for jenta/kvinnen. En naturlig følge av disse sosiale normene er den strenge atskillelsen mellom kjønnene, *purdah*. Et annet resultat er at vennskap mellom menn og kvinner anses som umulig – folk kobler automatisk et vennskap sammen med et seksuelt forhold.¹²⁷ Som en pakistansk kvinne formulerte det: ”Menn kan ikke forestille seg et platonisk forhold til en kvinne.”

Den ekstreme sosiale kontrollen som oppstår på grunn av æreskodeksen, vil selvsagt kunne oppleves som svært tyngende for ulike medlemmer av storfamilien; brødre og fedre som skal påse at familiens jenter og kvinner oppfører seg ærbart, mødre som også har denne rollen, og i tillegg mødrenes bekymring for at døtrene skal bryte æreskodeksen, noe som vil falle tilbake på den enkelte moren; det er hennes hovedansvar å oppdra datteren til å bli ærbar, og feiler datteren legges skylden på moren.

Jentebarns lave status er også tett knyttet til praksisen med medgift.¹²⁸ Særlig for de fattige er medgiften en brutal byrde. Mens sønnene fører verdier inn i familien gjennom ekteskap, suger jentene verdiene ut av familieekassen.

¹²⁶ Bare så det er klart; disse tallene reflekterer langt fra det reelle bildet, som er langt mer alvorlig. Men tallene indikerer blant annet en økt *synliggjøring* av volden, som kan bety at flere kvinner enn tidligere rapporterer overgrep, altså en økt bevissthet om rettigheter. På den annen side kan den økte rapporteringen bety at volden mot kvinner stiger.

¹²⁷ Hvor hemmende og ødeleggende dette synet på omgang mellom kjønnene, berører de fleste unge pakistanske guttene og jentene her i Norge. De forteller at bare det å bli observert på et gatehjørne i en samtale med en forbipasserende av motsatt kjønn, som regel fører til sladder om at de har et forhold.

¹²⁸ Majoriteten av pakistanere, uansett hvor de bor i verden, praktiserer den hinduistiske tradisjonen med medgift, som innebærer at brudens familie pålegges å gi gaver til brudgommen og hans familie i form av penger og materielle goder. Innen islam praktiseres brudepris, som betyr at brudgommen må betale for bruden. Det ligger an til en lovendring i Pakistan knyttet til medgift. I dag er det ikke lov å kreve mer enn 2.500 Rs (ca. 500 kroner). Dette beløpet skal høynes til 10.000 Rs i rurale strøk og 25.000 i urbane strøk. *Dette er imidlertid kun en papirlov*. Medgift som forlanges i dag er gjerne på flere hundre tusen Rs pluss materielle goder.

At Pakistan ikke har hatt et langvarig stabilt demokratisk styre, er også medvirkende til å opprettholde tradisjonen med æresdrap. Den urolige politiske situasjonen har blant annet medført at rettsvesenet langt på vei styres av makt og penger (korrupsjon). I tillegg stimulerer lovverk til å beskytte morderne. Hvis drap utføres på grunnlag av ”grov provokasjon” gis det redusert straff. En kvinne som bryter æreskodeksen anses selvsagt som en grov provokasjon. I tillegg legger annet lovverk forholdene til rette for at ”æresmordere” går helt fri, uten rettergang.¹²⁹ Ved at offerets familie tilgir drapsmannen, og eventuelt også betaler blodpenger, som er halvparten for drap av kvinner, går han fri. Dette lovverket utnyttes eksempelvis slik: En far beordrer sønnen til å drepe datteren. Etterpå går de sammen til politistasjonen og melder drapet. Faren tilgir sønnen der og da, og de går begge fri.¹³⁰

At befolkningen ikke har tilgang til offentlige velferdsgoder, er med på å fastlåse de negative holdningene til jenter og kvinner. Hvis man opponerer mot aksepterte og utbredte holdninger, vil man etter all sannsynlighet (i det minste) risikere å bli utstøtt. Det er ingen offentlig instans som da kan ivareta den enkelte.¹³¹ Man er helt og holdent avhengig av storfamilie og eventuell stamme.¹³²

Den lave utviklingen generelt stimulerer også til at eldgamle holdninger og tradisjoner vedlikeholdes. Gjennom en fastgrodd stammekultur og føydal kultur, dvs. ekstremt patriarkalsk kultur, synes mulighetene for at jenter og kvinners status skal høynes å tilhøre en fjern fremtid.

Mange vil knytte æresdrap til analfabetisme og fattigdom. Dette er imidlertid en sannhet med store modifikasjoner. Tvert om har familier med høy status, generelt mer ære å beskytte, og dermed også mer ære å tape, enn fattige. Et slående eksempel i så måte, var drapet av Samia Sarwar i Lahore i 1999. Faren hennes er ledende innen næringsliv i Peshawar, og moren er lege. Samia var gift med en voldelig fetter, og ønsket skilsmisse. Dette ble hun nektet, og til slutt flyktet hun og søkte hjelp hos Pakistans ledende advokater, de internasjonalt høyt anerkjente høyesterettsadvokatene og søstrene Asma Jahangir og Hina Jilani. Under tvil sa Samia ja til å møte moren på advokatkontoret – alene. Moren brøt løftet, og brakte med seg en

¹²⁹ Lovene heter *Qisas* og *Diyat*.

¹³⁰ Dette lovverket fikk bred internasjonal oppmerksomhet gjennom den prisbelønte dokumentarfilmen *Murder in Purdah*, ved Olenka Frenkiel, BBC (1999). En far og sønn ble intervjuet på en politistasjon like etter at sønnen hadde drept søsteren sin. Han sa: - Jeg er stolt og skamfull. Stolt fordi jeg drepte henne, skamfull fordi hun var min søster. Ved siden av stod faren og smilte, det samme gjorde politiet. Faren ”tilga” sønnen, og begge slapp straffeforfølgelse. Hendelsen var overhodet ikke unik. Det unike var at det ble filmet, og at intervjuobjektene snakket helt åpent, noe som sier mye om hvor akseptert handlingene deres er.

¹³¹ Det fins offentlige krisesentre, men disse er i stor utstrekning i svært dårlig forfatning og også utrygge. Det er rapportert at kvinners familier bestikker personal for å hente dem ut, kvinner er tvunget til prostitusjon og utsatt for andre overgrep. Det finnes derimot noen sentre som drives forsvarlig av frivillige organisasjoner.

¹³² At kvinner bor alene, er en sjeldenhet, dette av både sikkerhetsmessige grunner (hun har da ikke mannlig familie til å beskytte seg, og dermed er hun sårbar i forhold til overgrep), og fordi det generelt sett ikke er akseptert at en kvinne lever uten beskyttelse av menn. I Islamabad i januar i år, traff HRS en ung kvinne som bodde alene. Hun fortalte oss hvorfor: Hun var morens førstefødte, og da hun var tre dager gammel, skilte faren seg fra moren fordi hun hadde født en jente. De levde i dyp fattigdom, og før jenta kom i puberteten ble hun giftet bort (hun visste ikke hvor gammel hun var verken da eller nå). Etter over ett års ekteskap var hun ikke blitt gravid (flere år etterpå skjønnte hun hvorfor, hun hadde enda ikke fått menstruasjon). Hun ble mishandlet på det groveste, og bestemte seg for å ta sjansen på å rømme: Det var bedre å bli drept enn å leve i ekteskapet. Hun dro til Islamabad, der hun mente det var lettere å gjemme seg bort enn i andre byer, ettersom Islamabad er betydelig mindre preget av sosial kontroll, og fordi mange intellektuelle og utlendinger gjør det lettere å bli akseptert, og dermed også gjør det mulig å livnære seg. Hun bodde under beskyttelse av en annen familie, og tjente til livets opphold som massør og ansiktspleier for de velstående. Denne unge kvinnen er en ”unntaksperson” i Pakistan.

av familiens fortrolige som skjøt og drepte Samia foran advokat Jilani. Saken vakte internasjonal oppsikt, men foreldrene ble verken arrestert eller siktet.¹³³

Begrepet *æresdrap* synes fullstendig meningsløst. Et mer betegnende begrep er i så måte *fryktdrap*. I samfunn som Pakistan, som i stor grad mangler offentlig institusjoner som ivaretar den enkeltes behov, sikkerhet med mer, er familiene avhengige av anseelse/respekt i omgivelsene, både av sikkerhetsmessige, sosiale og økonomiske årsaker. Familiens respekt – ære – er knyttet til kvinnenens sosiale ”vandel”. Ved tap av denne såkalte æren, mister man respekt, dvs. at omgivelsene anser familiens menn som *svake*, de fortjener ikke respekt, de er ingenting å frykte. Og de man ikke frykter, kan man (i alle fall i teorien) gjøre hva man vil med. For å gjenvinne respekten/frykten, må man vise handlekraft, og ved å drepe sin datter, mor, kone eller søster, viser man omverdenen at man er en ”handlingens mann” som skal fryktes. Æresdrapet gir kraftige signaler til utenforstående menn om at de skal holde seg unna familiens kvinner, og det gir samtidig klare signaler til familiens kvinner om hva som venter dem hvis de bryter de sosiale normene for ”seksuell” adferd. Derfor skjules ikke et æresdrap, ettersom hele poenget er å skape frykt.

Det rapporteres om flere og flere æresdrap i Pakistan. I fjor ble det registrert over 900 æresdrap av kvinner.¹³⁴ De fleste morderne er ektemenn, deretter brødre, fedre og sønner.¹³⁵ Det anslås at over 70 prosent av morderne går helt fri. De som straffes får sjeldent mer enn tre års fengsel, og mange av disse igjen, soner kun måneder grunnet bestikkelser.

Drap

Bare i provinsen Punjab i første halvår i fjor, ble det registrert 424 drap av kvinner som resultat av uenigheter knyttet til økonomi, eiendom, medgift, krangel om det vi vil mene er bagateller osv. Som eksempel viser HRCP til at kvinner drepes fordi maten ikke var tidsnok på bordet, at kvinnen hadde besøkt sin egen familie ”for ofte”. 230 av disse drapene ble anmeldt til politiet, og i 48 av sakene ble det foretatt arrestasjoner. Hvor mange som eventuelt ble dømt, er ikke kjent.

Voldtekt

Å rapportere voldtekt til politiet, er blant annet forbundet med risiko for at kvinnen selv ender i fengsel, grunnet Hudood Ordinances som forbyr sex utenfor ekteskap (se kapittel 8). I tillegg er det knyttet sterke sosiale tabu til å rapportere voldtekt, jamfør æreskodeksen. Antall registrerte voldtekter vil derfor bare være toppen av isfjellet. I løpet av første halvår i fjor i Punjab, ble det rapportert om 516 voldtekter. 136 av ofrene var mindreårige, og 238 av kvinnene ble utsatt for massevoldtekt. 118 av kvinnene ble drept etter voldtekten(-e).¹³⁶

Kidnapping for voldtekt er også et velkjent fenomen. Men kidnapping brukes også for å presse familie til å betale løsepenger, eller for å presse frem løsninger på konflikter mellom familier.

¹³³ Filmen ”License to kill”, ved Olenka Frenkiel, BBC 2000, tar utgangspunkt i dette drapet.

¹³⁴ Mørketallene er anslått til å være betydelige. I NWFP og Baluchistan, der den mest rigide æreskodeksen råder, rapporteres det om langt færre æresdrap enn i Sindh og Punjab. Dette kan således vanskelig handle om mindre antall innbyggere i disse de førstnevnte provinsene.

¹³⁵ Også andre i familien kan utføre æresdrap, som onkler eller fettere.

¹³⁶ Hvor ”vanlig” voldtekt og drap er, fikk vi bevis for da vi besøkte Pakistan i januar i år. Bare noen dager før vi kom, hadde en jente blitt voldtatt og drept i parken nedenfor der vi bodde i Islamabad. Dette fikk som konsekvens at ungdommen som bodde i nærheten, prøvde å opptre mest mulig i samlet flokk. Men, som en av de unge jentene i nabolaget sa det: ”Hva hjelper det? De som voldtok og drepte henne, var kjæresten hennes og hans kamerater. Om noen uker er også denne voldtekten og drapet glemt.”

Brennes levende

En utbredt og særlig burlesk praksis er å helle parafin over kvinnen og sette fyr på henne. En statistikk som skapte sjokkbølger i Pakistan i fjor, avdekket at i løpet av de siste fem årene, var rundt 5.000 kvinner bare i Rawalpindi/Islamabad utsatt for denne praksisen.¹³⁷ Tallet ble blant annet tolket til at vold i hjemmet er langt mer utbredt enn man trodde.

Ettersom de fleste kvinnene koker mat på parafinovner, og at en slik ovn *kan* eksplodere (men sjeldent gjør det), eller at kvinnens klær *kan* ved et uhell komme i kontakt med den åpne flammen, anses denne drapsmetoden for forholdsvis trygg. De fleste som brennes dør av skadene. Kvinner brennes også ved at hun påkastes syre.¹³⁸ Brenning ved bruk av syre har økt betydelig i omfang i Punjab. Sjeldent dømmes gjerningsmannen, ikke minst fordi ofrene ikke våger å snakke før de eventuelt dør. De vet at de etter all sannsynlighet må tilbake til overgriperen, som oftest da til ektemannen og/eller svigerfamilien.

Hvor vanskelig det er å kunne flytte tilbake til sine egne, illustrerer dette ordtaket som bruden formidles av sin egen familie før hun flytter til ektemannen og hans familie: ”Du entrer deres hjem i brudekjolen, og du forlater det kun i kisten.”¹³⁹

Andre praksiser

Andre praksiser relatert til vold mot kvinner, er å skjære av nesene, og slik offentlig vanære henne. Også stripping benyttes, ved at kvinner tvinges til å paradere gjennom landsbyen naken. Det rapporteres at bruk av stripping for å straffe og fornære både kvinnen og hennes familie er økende.¹⁴⁰

Som eksempler på *eldgamle* tradisjoner som vedlikeholdes, nevner HRCP *swara*, også kalt *vani*: Kvinner eller jenter gis bort av familien som kompensasjon til en rivaliserende familie. Et mye medieomtalt *swara*, som skjedde i desember i fjor, handlet om at to jentebarn, på henholdsvis to og syv år, ble gitt som kompensasjon til en 45 år gammel mann etter beskyldninger om at jentenes fetter skulle ha hatt et seksuelt forhold til et medlem av denne mannens familie. *Swara* benyttes ofte av *jirgas* eller *panchayat* for å løse konflikter.

Karo-kari, som direkte oversatt betyr *svart mann – svart kvinne*, er også en eldgammel praksis som opprettholdes og som også ser ut til å øke. *Karo-kari* innebærer at en kvinne og mann dømmes til døden (av sine egne eller stamme-/landsbyråd) på grunn av utenomekteskapelig forhold. Som ved æresdrap, gjelder det også her at mistanke eller uriktig påstand om et forhold, er nok til at de tas livet av. UNHCR (United Nations High Commission for Human Rights) oppfordret den pakistanske regjeringen senest i fjor om å endre lovverk for å beskytte særlig kvinner mot denne type praksiser.

I svært velstående familier kan jentebarn bli giftet bort til koranen og leve isolert på innsiden av husets fire vegger resten av livet. Ettersom kvinner har arverett (halvparten av mannen), vil

¹³⁷ Til sammen bor det ca. tre til tre og halv million personer i disse to byene, som nesten henger fysisk sammen. Statistikken var utarbeidet av flere frivillige organisasjoner.

¹³⁸ Menn kan også være ofre for denne praksisen, men i mindre grad enn kvinner.

¹³⁹ Det anses som en skam å ha en voksen, eventuelt skilt datter hjemme. Når en (ung) kvinne inngår ekteskap, skal hun flytte til ektemannens familie, noe annet anses som umulig etter tradisjonen. Denne praksisen har imidlertid snudd gjennom utvandring; norsk-pakistanske jenter som giftes bort i Pakistan, flytter ytterst sjeldent til ektemannen grunnet migrasjonsmulighetene gjennom giftermålet. Dette gjelder for andre grupper også som praktiserer arrangert ekteskap.

¹⁴⁰ Slik forbrytelse straffes med livstid eller dødsstraff etter den pakistanske straffeloven.

ekteskap på utsiden av nær slekt, splitte opp familiens verdier. Hvis det ikke er en fetter tilgjengelig for husets datter, kan løsningen være å gifte henne med koranen.¹⁴¹

7.3 Tradisjonenes jerngrep

Vold mot kvinner i Pakistan begrunnes gjerne med tradisjoner, iblandet religiøs argumentasjon.¹⁴² Ved nærmere ettersyn vil det imidlertid forholdsvis ofte vise seg at eksempelvis mange drap er motivert ut fra krangel over eiendom og penger, ikke minst misnøye med hva bruden har brakt med seg av medgift inn i ekteskapet.¹⁴³ Drapene, da utført av mannlige familiemedlemmer, kan bli *fremstilt* som æresdrap for at gjerningsmannen (og gjerningskvinnene, da relatert til svigerinner og svigermødre) lettere unngår straffeforfølgelse.

Tatt i betraktning det lave utviklingsnivået til Pakistan, og derav høy fattigdom, høy analfabetisme, og grepet som de ekstremt patriarkalske stammelederne og føydale har om folk, er det liten grunn til å anta at vold mot jenter og kvinner vil avta. Mange i Vesten, både innvandrere selv og akademikere, har hevdet at Pakistan er blitt mer moderne hva gjelder holdninger og tradisjoner de siste 30 årene. Det sies da at norskpakistanere har blitt hengende igjen i tiden fra da de utvandret – altså er pakistanere i Pakistan langt mer moderne.¹⁴⁴ Dette er i beste fall en myte. I udemokratiske land som Pakistan vil det alltid være en intellektuell overklasse som delvis lever på utsiden av den sosiale kodeksen. Med Pakistans 150 millioner innbyggere, utgjør denne eliten en mikroskopisk del av den samlede befolkningen.¹⁴⁵ Vår påstand er at Pakistan tvert om var et mer liberalt land da den første større bølgen norskpakistanerne kom til Norge helt tidlig på 1970-tallet, dvs. da den demokratisk valgte, og svært kvinnevennlige statsministeren, Zulfikar Ali Bhutto, regjerte. Det store tilbakeslaget for kvinnene i Pakistan skjedde gjennom den brutale diktatoren Zia ul-Haq's negative islamisering av Pakistan (1977 – 1988). Volds- og kriminalitetsnivået under Zulfikar Ali Bhutto var også betydelige lavere enn i dag, noe som også har betydning i forhold til kvinners status og levekår.¹⁴⁶

¹⁴¹ BBC reporter, Olenka Frenkiel, forteller at hun møtte 21 kvinner i en og samme familie i byen Hyderabad under opptakene til dokumentaren *Murder in Purdah*. Den eldste var over 100 år, den yngste var 12 år. De hadde ikke en gang tillatelse til å gå til døren. Samtlige jenter og kvinner var nektet å inngå ekteskap for nettopp å holde verdiene innad i familien. Deres liv ble levd helt og holdent på innsiden av husets fire vegger, fra vugge til grav. Artikkelen kan leses på denne webadressen: <http://www.rationalist.com.au/49/p13-17.pdf>

¹⁴² Ettersom analfabetismen er høy, og mange religiøse ledere også misleder folk i forhold til islamske teksters faktiske innhold, tror gjerne folk selv at eksempelvis grov vold mot kvinner, og også æresdrap, er grunnet i islam. Islam brukes således aktivt for å rettferdiggjøre slike handlinger.

¹⁴³ Konflikter rundt medgift, anses å være en av hovedårsakene bak vold mot gifte kvinner.

¹⁴⁴ Etter vår erfaring, er dette en myte som mange norskpakistanere tror på. De fortelles for eksempel at i storbyene i Pakistan er det vanlig med kjærlighetsekteskap, hvilket ikke er tilfelle.

¹⁴⁵ Vi var i kontakt med flere slike elitefamilier. Deres forhold til verdier og normer er langt på vei tilsvarende liberale i Vesten. En av hovedforskjellene er at de tvinges til å forholde seg til samfunnet de bor i, og dermed må de for eksempel ta forholdsregler hva gjelder jentene og kvinnenes bevegelsesmuligheter i det offentlige rommet – som alle som besøker Pakistan må.

¹⁴⁶ Vold og kriminalitet eskalerte voldsomt under Afghanistankrigen (Sovjetunionens okkupasjon), og Pakistan nærmest fløt over av håndvåpen og heroin.

8 Et lovverk som verker

Hvor mange tusen kvinner har tilbrakt år etter år under elendige forhold i Pakistans fengsler fordi de har blitt voldtatt? Eller fordi de uriktig er beskyldt for utroskap eller hor? Per i dag anslås det at opp mot 90 prosent av pakistanske kvinner i fengsel er anklaget eller dømt etter Zia ul-Haqs lovverk knyttet til seksualitet og seksuelle overgrep. Disse lovene, kalt Hudood Ordinances, ble annonsert på fødselsdagen til religionsstifteren Muhammed, 22. februar i 1979, og var ul-Haqs første fremstøt for å såkalt islamisere Pakistan. Disse lovene lever i beste velgående den dag i dag til tross for massive protester fra både frivillige organisasjoner, internasjonale organ og endog nasjonale statlige kommisjoner.¹⁴⁷

Hudood Ordinances omhandler blant annet forhold som utroskap (gifte), hor (ugifte) og voldtekt.¹⁴⁸

Straffeutmålingen er delt i to (*hadd* og *tazir*) og avhenger av den anklagedes religionstilhørighet og ekteskapelige status, samt bevisgrunnlaget.

I følge *hadd*, heter det at hvis den tiltalte, mann eller kvinne, er muslim og

- a) tilstår, eller
 - b) forbrytelsen, dvs selve penetreringen, er vitnet av fire gudfryktige mannlige muslimer, og
 - c) den tiltalte er gift,
- skal den tiltalte dømmes til døden ved steining.

Hvis den tiltalte ikke er muslim, eller tiltalte er ugift, og

- a) tilstår, eller
 - b) forbrytelsen er vitnet som beskrevet over,
- skal den tiltalte dømmes til 100 piskeslag.

Straffeutmålingen under *tazir* omhandler både hor, utroskap og voldtekt, og brukes når det ikke er tilstrekkelig bevis for å gi maksimum straff (altså *hadd*).

- Straff for utroskap eller hor er inntil 10 års fengsel og 30 piskeslag, samt bøter.
- Straff for voldtekt er inntil 25 års fengsel og 25 piskeslag.

Straffen under *tazir* er den samme for gifte og ugifte.

Sakens virkelig tragiske kjerne er denne: Hvis tiltalte ikke kan dømmes etter *hadd* eller *tazir* grunnet manglende bevis, kan *offeret* dømmes etter straffeutmåling under *tazir*.

Konsekvensen er at hvis en kvinne voldtas og anmelder saken, kan hun ende opp med *selv å bli fengslet* for utroskap eller hor. Med den høye analfabetismen i Pakistan, sier det seg selv at millioner av kvinner ikke kjenner til dette lovverket, og det er også i all hovedsak nettopp fattige analfabete kvinner som sitter i fengsel i Pakistan fordi de ble voldtatt. Dette lovverket er også sterkt medvirkende til at kvinner som kjenner sine (manglende) rettigheter, tenker seg om langt mer enn to ganger før de anmelder forbrytelsen.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Vi sier *såkalt islamisere*, da det åpenbart er et mangfold av muligheter for tolkning av religion. Liberale intellektuelle i Pakistan karakteriserer Zia ul-Haqs islamisering for en *negativ islamisering*.

¹⁴⁸ I tillegg omfattes konsumering av alkohol, falskt vitnemål, væpnet ran, bruk og slag av narkotika og gambling. Men det er i all hovedsak utroskap, hor, voldtekt og prostitusjon, som går under Zina Ordinance, som er kontroversiell.

¹⁴⁹ Det må også nevnes at den voldtatte ikke har anledning til å vitne i rettssaken.

Hvordan dette lovverket misbrukes og rammer voldsofre er det skrevet en rekke bøker om, og de siste 20 årene har grufulle konsekvenser av lovverket vært rapportert i både nasjonal og internasjonal presse. Vi nevner her noen konkrete saker:

Allerede i 1983 ble disse to sakene omtalt både nasjonalt og internasjonalt fordi de på det tydeligste illustrerer hvor grotesk lovverket kan fungere.

- En 18 år gammel, ugift og blind jente, Safia Bibi, ble voldtatt av jordeieren og sønnen hans. Voldtektene resulterte i graviditet og barnefødsel. Faren til Safia anmeldte voldtektene, men Safia kunne ikke bevise at hun ble voldtatt. Hun ble derfor tiltalt og dømt for hor til tre års fengsel, 15 piskeslag og en bot på 1000 Rs. Graviditeten ble tatt som bevis for at hun hadde hatt sex utenfor ekteskap, og gjerningsmennene gikk fri på grunn av mangel på bevis. Etter nasjonale og internasjonale protester, ble dommen trukket tilbake.
- Den foreldreløse og 13 år gamle Jehan Mina, ble voldtatt av onkelen og sønnen hans, og hun ble også gravid. Retten ble derimot ikke overbevist om at hun var blitt voldtatt, og jenta ble dømt til 100 piskeslag pluss tre års fengsel. Den samme argumentasjonen som nevnt i saken mot Safia Bibi ble brukt: Hun var gravid, og dermed hadde hun beviselig hatt sex utenfor ekteskap.¹⁵⁰

Ektemenn kan også benytte Hudood-lovverket til å straffe hustruen, for eksempel slik: En 24 år gammel kvinne, Roshen Jehan, tok ut separasjon fordi ektemannen mishandlet henne. Hun søkte beskyttelse i huset til nabofamilien. Ektemannen anmeldte henne til politiet for utroskap (at hun hadde sex med en gift mann i nabohuset), og politiet fengslet henne.

I fjor tok 18 år gamle Safia livet sitt i et fengsel ved Karachi ved å brenne seg selv til døde. Hun hadde giftet seg etter egen vilje, dvs. *mot* farens vilje. Faren anmeldte Safias ektemann for kidnapping av datteren, og hevdet også at hun var mindreårig (under 16 år), og at ekteskapet derfor var ugyldig. Politiet anholdt Safia for hor.¹⁵¹

Også menn rammes, særlig når et par gifter seg mot foreldrenes vilje: En 15 år gammel jente ved navnet Gul Bano, ble giftet bort til en mann på 22 år, og ekteskapet fungerte bra. Faren hennes stakk av fra familien, og moren, som var i økonomiske problemer, fikk tilbud om å selge Gul for ekteskap med en annen mann. Gul nektet, og da moren ikke fikk viljen sin, anmeldte hun datteren for hor med begrunnelsen at ekteskapet var ugyldig (hun var under 16 år), og ektemannen ble anmeldt for kidnapping.

Med den økte innflytelsen til religiøse partier i Pakistan og at også deler av hæren ser ut til å støtte de religiøse, er det all grunn til å tro at Hudood Ordinances vil stå urørte i lang tid fremover.

¹⁵⁰ Abort er forbudt i Pakistan og både den som tar abort og den som utfører aborten kan straffes med syv års fengsel. Abort er derimot lovlig hvis morens liv er i fare, og av hensyn til hennes fysiske og mentale helse. Men ved voldtekt er abort forbudt.

¹⁵¹ I den tidligere omtalte saken om Saima Waheed, nå flyktning i Norge, brukte hennes far også denne metoden. Han anmeldte ektemannen for å ha kidnappet Saima og hevdet at ekteskapet var ugyldig. Altså kunne politiet fengslet dem begge etter Hudood Ordinances.

Litteraturliste

Breaking the Curfew – a Political Journey Through Pakistan, Emma Duncan, Arrow Books 1989

Knowing our Rights – women, family, laws and customs in the Muslim World, Women Living Under Muslim Law 2003

Knowledge and Identity – Articulation of Gender in Educational Discourse in Pakistan, Rubina Saigol, ASR Publication 1995

Mashallah – en reise blant kvinner i Pakistan, Hege Storhaug, Aschehoug 1996

Pakistan: Human Rights After Martial Law, International Commission of Jurists 1987

Shaping Women's Lives – Laws, Practices & Strategies in Pakistan, Shirkat Gah 1998

State of Human Rights in 2002, Human Rights Commission of Pakistan

State of Human Rights in 2003, Human Rights Commission of Pakistan

The Land and Folk of Pakistan, Mark Weston, Harper Collins Publishers 1992

Waiting for Allah – Pakistan's Struggle for Democracy, Cristina Lamb, Viking 1991

Women of Pakistan – Two Steps Forward, One Step Back? Khawar Mumtaz & Farida Shaheed, Vanguard 1987

Women in Pakistan, Heinz Gunther Klein & Renate Nestvogel, Vanguard 1992